

2017-11-15

Fornnordiska *bjarga* i namn

Av Bertil Daggfeldt

”Det vil altid være muligt og berettiget at antage, at stednavnegivningen står i relation til en eller anden menneskelig virksomhed eller interesse, al den stund det er mennesker, der har givet navnene” (Kousgård Sørensen 1958:217 not 1).

Innehåll

Syfte	2
Metod	2 - 4
Fornnordiska <i>bærgh</i> , 'berg'	4 - 6
Ligger <i>Berga</i> högre?	6 - 8
Berget – gården – namnet	8 - 9
Fornnordiska <i>bjarga</i> , 'bärga'	9 - 13
Gotland	13 - 15
Bärga – borg – berg	15 - 16
Personnamn	16 - 18
Härbärke	18 - 22
Förleder	22 - 28
Medeltida <i>berganamn</i>	28 - 30
Gillberga med annat appellativ	30 - 36
<i>berga</i> i tidiga <i>berganamn</i>	36 - 38
<i>berga</i> vid farbara vatten	38 - 41
Härledningar	41 - 45
Slutsatser och sammanfattning	45 - 47
Förkortningar	47 - 49
Referenser	49 - 56
Summary	56 - 57

Syfte

Syftet med detta arbete är att göra sannolikt att många av de äldsta, medeltida, ortnamnen och personnamnen, som nu anses innehålla former av substantivet *berg*, från början i stället utgjorde bildningar, nomen actionis resp. agentis, till verbet *bärga*.

Historikern, professorn och bibliotekarien vid Lunds universitet, Andreas Stobæus, gav 1706, som præses, ut en i ortnamnssammanhang känd och uppskattad avhandling, *De Scania antiqua*, 'Om det gamla Skåne'. I den läser man: "Vad *-berga* betyder är ej svårt att bevisa, då detta ord fortfarande är synnerligen vanligt i vårt språk. Det betecknar ett bergigt ställe, ex. *Riseberga*, *Ignaberga*, *Rebelberga*. Men om byar på ändelsen *-berga* ligga lägre än vad som svarar mot ordet *bergs* betydelse, böra deras namn härledas ur ordet *bärga* 'rädda från hotande förstörelse eller förlust' " (Stobæus 1706: 18).

Jöran Sahlgren finner Stobæus avhandling full av misstag men anser att den "innehåller dock så mycket riktigt och så många värdefulla synpunkter att man utan tvekan kan beteckna den skarpsinnige och kritiske historikern som Sveriges förste vetenskaplige ortnamnsforskare" (Sahlgren 1919:84).

Ortnamnsforskningen har, 300 år senare, ännu inte tagit intryck av den lärde bibliotekariens slutsats trots svårigheter att nöjaktigt försvara många härledning- ar av plurala *berganamn* och deras betydelse.

Ortnamnsforskningen av idag bedrivs huvudsakligen med tillämpning av språkvetenskapliga rön. Betydande resultat har också uppnått av stort värde för vår kunskap om Sverige och det svenska språket i gången tid. Inte alltid har det dock lyckats att enbart med denna metod finna godtagbara härledningar. Då kan logiska slutsatser baserade på andra vetenskaper och sunt förnuft ibland bidra med underbyggda förslag.

Det ligger t.ex. i språkets natur att föremål benämnes med ordet för föremålet ifråga. Det förefaller därför mindre sannolikt att så många byar, socknar och gårdar skulle ha namngivits med terrängbetecknande *berg*. Syftet med namn är i första hand praktiskt. Appellativet är viktigt. Namnet skall stämma med det. Tummar man på detta uppstår oklarhet och risk för misstag. I Sverige har numera införts synlig numrering av fastigheter och lägenheter. Syftet uppges vara att ambulans, brandkår och polis snabbt skall komma till rätt plats.

Man bör kalla saker för deras rätta namn. Det ligger inte bara i språkets natur. Det är språket.

Metod

Drivkraften för detta arbete har varit tvivlet på den rådande språkvetenskapliga tolkningen av *berganamn*. Undersökningen har berört flera språk. Det har gällt att gå till botten, att hitta de äldsta beläggen, att dammsuga källorna, att använda resultat av ny teknik som databaser, laserskanning och pollenanalys, att läsa gammal och ny litteratur som har bäring på problemet. Allteftersom har spåren länkat in undersökningen på delvis nya banor. Förslag har förkastats och

nya eller modifierade vuxit fram.

Ortnamnsforskare är eniga om att *Berga* kommer av 'berg' (höjder eller t.o.m. 'berg i dagen'). Jag har därför funnit det onödigt och utrymmeskrävande att hänvisa till alla forskare, som genom tiderna haft en och samma grunduppfattning i frågan. Deras argument är dessutom oftast enbart lingvistiska. I Sverige har Staffan Nyström, förutom en god forskningsöversikt, också behandlat frågan från betydelsens synpunkt i sin avhandling, som dock främst inriktats på topografiska ord i nutid (Nyström 1988:67).

Maria Mølgaard Bjørn frågar i rubriken : ”Danmark – et bjergrigt land ?” Hon finner, inom undersökningsområdet på Jylland, inget tydligt samband mellan landskapet och bebyggelsenamn med efterleden *-bjerg* och befarar avslutningsvis att flera höjdbetecknande ortnamn måste ha lett åtminstone några resande på villovägar (Mølgaard Bjørn 2015:57).

Min undersökning tar i första hand fasta på vad det medeltida, svenska bebyggelsenamnet *Berga* betyder, verklighetsförankringen och namnets historiska, sociala och ekonomiska miljö.

I sakfrågan skriver ortnamnsforskare ofta till exempel: ”Slutleden innehåller naturligtvis en form av *berg*, men här lika litet som vid *Berga* i närheten får man komma med uppsvenskans anspråk på 'berg'”. ”Det kan ofta röra sig om ganska små förhöjningar i landskapet som givit upphov till dessa namn” eller ”En höjdrygg behöver inte vara särskilt mäktig för att på Gotland ha kallats *bjärg*, motsvarigheten till riksspråkets *berg*”. ”--- ordet *berg* i Närke, liksom på många andra håll, i äldre tider även kunde nyttjas om relativt obetydliga höjder och kullar, vilka dessutom alls icke behövde vara uppbyggda av fast berg. En ganska liten anhopning av morän eller åsgrus kunde sålunda kallas *berg*”.

Ingen källhänvisning åtföljer av naturliga skäl dessa förklaringar. De grundar sig uteslutande på att ortnamn innehållande 'berg' och 'berga' nu ofta betecknar orter med blygsamma eller inga höjdlägen. Sådan bevisföring kallas cirkelbevis eller *faktoid*, 'ett för sant hållet påstående'.

Otydliga eller obefintliga terrängformationer bör inte i namngivningsögonblicket ha gjort sådana intryck eller haft sådan betydelse att de kunnat ge upphov till *berganamn* på bred front. Därvidlag har mycket litet förändrats sedan forntiden. Människans natur kan i stort förutsättas vara oförändrad under den korta tid som gått sedan den senaste inlandsisen drog sig tillbaka.

Undersökningsområdet är stort. Pusselbitar finns inom hela det indoeuropeiska språkområdet. Lyckligtvis medger dagens informationsteknik vissa studier av alla berörda orter oavsett var man befinner sig (Google Earth och i Sverige främst RAÄ Fornsök och Lantmäteriverkets 'Kartsök och Ortnamn'). Goda mätvärden för höjd över havsytan och god överblick av orten ifråga, vertikalt eller i sned projektion, står till buds.

Utan kostnad har man tillgång till Institutets för språk och folkminnen databaser med namnregister liksom till stora delar av Riksantikvarieämbetets och Lantmäteriets databaser. De senare omfattar, förutom svenska ortnamn, histo-

riska kartor med värdefull information om äldre namnformer och ägonamn.

Huvuddelen av undersökningen har ägnats åt att visa den rådande missuppfattningen av de aktuella *berganamnens* ursprungliga denotation och att förklara hur den uppkommit. Därefter lämnas förslag till ny härledning.

Jag har under skrivandet mött kritiken att jag låter hypotesen styra över materialet. Materialet är mycket omfattande. Min bevisbörda är inte heller liten. Jag har sett mig nödsakad att ge plats för de fakta och indicier jag funnit som stöder min hypotes. Men naturligtvis har jag efter bästa förmåga sökt och diskuterat de argument som skulle motbevisa hypotesen. I denna strävan har jag haft vänlig och synnerligen kompetent hjälp av professor Eva Nyman, Mittuniversitetet, som inte tror på min hypotes men till vilken jag just därför står i extra stor tacksamhetsskuld. Förhoppningen är dock att mitt tvivel på den vedertagna tolkningen har beretts tillräckligt utrymme. Tvivlet är vetenskapens viktigaste drivfjäder. Ett tack till professor Tore Frängsmyr som påmint mig om Descartes systematiska tvivel.

Jag tackar också professor Lars-Erik Edlund, Umeå universitet, för vänligt och uppmuntrande bemötande även i tidigare sammanhang.

Kortfattat är den tillämpade metoden att genom studium av medeltida by- och gårdsnamn innehållande *-berga* söka gemensamma egenskaper som kunnat motivera den gemensamma efterleden och visa ett annat och meningsfullt appellativ.

Fornnordiska *bærgh*

Som naturnamn är 'berg' relativt sent belagt i svenska språket. *Ammobiærh*, Omberg, i Östergötland, är ett tidigt, 1276-91, belagt berg (DS 1: s.723).

'Berg' finns inte i runordsregistret som innefattar vikingatida runinskrifter på sten inom det medeltida Sverige utom Gotland (Peterson 1994: s.III). På Gotland och i Skåne finns däremot tre vikingatida runinskrifter i vilka dativformerna **bierki** och **biarki** förekommer. Elisabeth Svärdström finner dock inget 'berg' invid en tänkbar plats för en bro i *Hogrän* på Gotland där runstenen G203 har stått (Jansson, Wessén, Svärdström 1978:191). Sune Lindqvist uttrycker tvivel på att runstenarna DR295-296 i skånska *Hällestad* skulle ha stått på en där befintlig gravhög. Den enda runsten han har sett på en hög finns på Skansen och är placerad där av Arthur Hazelius (Lindqvist 1928:280). **bierki** och **biarki** diskuteras ytterligare på s.10 och s.14.

Lantmäteriets 'Kartsök och ortnamn' redovisade år 2015 totalt 1532 bebyggelsenamn i vilka *berga* ingår. Endast i namn förekommer pluralform av *berg*. *Berganamnens* antal (bebyggelse och fastigheter) i länen med den rikaste förekomsten var: Skåne 339, Södermanland 319 och Östergötland 287. I dessa kustlän redovisas samtidigt 84, 881 och 1318 naturnamn *berg*. Man slås av det låga antalet höjder, 84, som idag kallas *berg* i Skåne. *Berg* och *-berga* är mycket vanligare som bebyggelsenamn än som naturnamn i detta tidigare danska landskap.

Cleasby/Vigfússon inleder texten om *bjarg*, n. i Isländsk – Engelsk ordbok med *bairgahei** got.. Silverbibelns text, evangelierna i det nya testamentet, präntad i början av 500-talet men översatt på 300-talet, svarar för merparten av bevarad gotisk text. Översättaren, biskop Wulfila, talade gotiska och grekiska samt behärskade latin. Han översatte ur bibeln skriven på *koine*, den grekiska som talats från Alexander den stores tid t.o.m. 400-talet. Bibelöversättningar till *koine* är ofta hebreiserade för att ge autenticitet åt texten. Silverbibelns språk är därutöver latiniserat (Wolfram 1979:91). Både innehåll och grafematik har påverkats under tillkomstförloppet (Nilsson;Svensson 1997:19). De fyra evangelierna, i vilka det saknas många sidor, innehåller på svenska ordet *berg* 23 gånger. Silverbibeln har i samtliga dessa fall former av gotiska *fairguni* n. Två gånger uppträder *berg* som förled i *bergsbygd* (Judéen) i originaltexten gotiska *bairgahei** (Lukas 1:39 ack. sing. och 1:65 dat. sing.). Då alla 'berg' översatts med gotiska *fairguni* och 'bergsbygderna', som återfinns två gånger i nära anslutning till ortnamnet *Judéen*, med *bairgahein*, finns det sannolikt en skillnad i betydelsen. Judéens förkristna historia och rättsliga ställning i Romarriket kan ha motiverat preciseringen *bairgahei**, t.ex 'muromgärdat', som i stället kan vara bildad av verbet *bairgan*, got. 'bevara, skydda', fn. *bjarga*. Härledningen är också omtvistad. Casaretto anser dock Seebold 1971 *IF* 76: 327 mest plausibel. Denne före slår en bildning från got. *bairgs 'berg', ett antaget ord (Casaretto 2004:573). Meid anser att *bairgs i så fall borde ha funnits i korpus. Han föreslår i stället bl.a. en ad hoc-översättning av Wulfila eller hans medarbetare. Redan ämnesvalet, "Berg im Gotischen", antyder Meids tveksamhet (Meid 1993:273-279).

Bosworth & Toller ger två betydelser av *beorg*, feng. , 'a hill, mountain, a heap, BURROW, barrow' men även *beorg, berg* 'a protection, refuge; præsidium, refugium' (1954:85).

Att förväxling av *beorg*, *beorh*, m. och *gebeorg* är möjlig i feng. visas av Sandred (1987: 23-29). Han analyserar *beorhstede*, feng. i poemet *The Phoenix*, som i England fritt översatts från latin under senare delen av 900-talet. Den i ordböcker, bl.a. Bosworth & Toller, givna översättningen är 'plats på ett berg' eller på 'en hög kulle', 'gravhög'. Sandred visar, med stöd av relevanta ortnamn, att en bildning av *gebeorgan*, 'skydda, försvara' i stället är tillämplig och att översättningen i stället bör lyda 'tillflyktsort'. Samma tolkning gäller också de engelska ortnamnens appellativ. '*beorg* place-names often show confusion with *burh* in their late medieval form' (Baker and Brookes 2013: 235). *Burh* f. har flera betydelser: 1. *A town, city*, what are now called cities were anciently called *burhs*, *urbs*. 2. *A fort, castle*; *castellum*. 3. *court, palace, house*, *curia* (Bosworth & Toller 1954:70). Förväxlingar av homofona *beorg*, 'höjd och tillflykt' har skett i feng. och kan inte a priori uteslutas i närbesläktade språk som innehåller *berg* och *-berga*.

Bjarg, n., pl. *björg* på isländska betyder 'precipices (in a collect. sense) esp. on the sea-side' (Cleasby/Vigfússon 1957 : 64). *Fjörgyn* f. är eller var 'Moder Jord'

på Island (Bosworth & Toller 1954: 288). Namnet igenkänns i ags. *firgen* eller *fyrger* n. som betyder 'berg'.

I Danmark är *bjærg*, 'berg', inte längre produktivt. I Norge är *fjeld* betydligt vanligare än 'bjerg'. Det är således främst i Sverige som *berg* är ett vanligt men sent terrängord.

I Julnumret av Upsala Nya Tidning 1907 har lingvisten och runologen Otto von Friesen, skrivit *Om Upsalabygden och dess namn* (von Friesen 1907: 6ff.). Von Friesen inleder med en geomorfologisk beskrivning av uppsalaslätten, varefter han skriver: "Bland uppskjutande bärgkullar ligger sålunda Berga – medeltidens Bærgha – i Danmarks socken [...] Af läget vid eller på sådana 'bärg' ha också Bärby i G.Upsala och Bärby i Danmark sitt namn."

I själva verket strök Långhundraleden tätt förbi byn. Uppsalaåsen i väster och närbelägna öar var högre. Byn *Bergas* ö som för tretusen år sedan höjde sig över havet med endast ca. 13m., gjorde helt enkelt inte skäl för att kallas 'berg', i varje fall inte med den betydelse ordet har och har haft i historisk tid på svenska. Det är svårt att förstå hur denna jämförelsevis låga ö bland de näraliggande kunde få detta namn. Resonemanget gäller oberoende av när namnet gavs eftersom landhöjningen påverkar hela området lika mycket och samtidigt.

I Danmark, varifrån Skåne avsöndrats, finns 2368 ortnamn innehållande *bjerg*. Mot bakgrund av de danska landskapens topografi och storlek kan man redan av denna siffra dra slutsatsen att *bjerg* inte står för 'bjerg' i dagens betydelse. I dagligt tal använder man numera orden 'banke' eller 'bakke' för att beteckna höjder. 'Bjerg' är ett äldre ord som av oklara skäl kommit ur bruk. På Fyn lever 'bjerg' kvar endast som ortnamn (Wohlert 1964:62).

I Dalarnas län däremot finns enligt Lantmäteriet 3817 naturnamn innehållande *berg* men bara 40 samhällen, byar och gårdar med namn innehållande *berga*. Man slås av det faktum att det i Skåne län finns fyra gånger så många *berganamn* på bebyggelse som på existerande, namngivna, berg. Det stora antalet stelnade *berganamn* kan tyda på hög ålder. En del av namnen kan ha tillkommit senare genom uppkallning. Vattenvägarna har dominerat. Bebyggelsen har inledningsvis styrts till platser som det var möjligt att komma till och från med båt.

Ligger *Berga* högre?

Ortnamnsforskare har inte prövat alternativa tolkningsförslag av ortnamn innehållande *-berg* eller *-berga* trots att man tänjt gränserna när det gällt att finna något i den aktuella terrängen som kunnat motivera ett *berg*-relaterat namn. Arkeologer har försökt. Med hänvisning till det spridda och frekventa ortnamnet har man diskuterat en möjlig administrativ betydelse i den territoriella indelningen, t.ex. koppling till hundare och tolfter (Hyenstrand 1974:93) (Wijkander 1983:44). Dessa förslag har dock inte kunnat förklaras utifrån appellativet *berg*.

Berg är i nutida svenska ett ord för terräng som höjer sig markant över omgivningen och där berget samtidigt ofta går i dagen. Ligger då *berga*-gårdarna,

-byarna och -socknarna högre än övrig samtida bebyggelse?

Jag har undersökt den nuvarande höjden över havet för medeltida byar och gårdar med *berganamn* inom Uppsala kommun. Sedan bronsåldern har landhöjningen där varit ca. 15m. Sammanlagt redovisas 41 bebyggelser med *berganamn* i Lantmäteriverkets , ortnamnsmyndighetens, 'Kartsök och Ortnamn'. De flesta av dessa namn är sentida och uppkallelseamn. Endast nio är medeltida, belagda före 1500 e.Kr..

Höjden över havet mättes med Google Earth i kombination med Riksantikvarieämbetets 'Fornsök'. Mätningen gjordes på gårdsplanerna framför nuvarande manbyggnad. I byar med *berganamn* användes medelvärde av de uppmätta höjderna för varje gård. Google Earth användes också för att kontrollera huruvida orterna låg nära berg i högre grad än annan bebyggelse. Så var inte fallet.

Bebyggelse med namn med avledningsändelsen *-inge* anses vara från äldre järnålder och folkvandringstid (Pamp 1988:35) och är, enligt ortnamnsforskningen, oftast toponyma, naturbetecknande grundord i likhet med de gamla *berganammen*. Som jämförelse vad gäller höjden över havet undersöktes även alla *ingenamn* på byar och gårdar inom samma område, Uppsala kommun. Lantmäteriets databas upptar 47 sådana namn. Av dessa kunde 39 återfinnas i Institutet för språk och folkminnen, Ortnamnsregistret, med belägg före 1500 e.Kr.. Höjderna över havet mättes på samma sätt som använts för *berganammen*.

Den statistiska utvärderingen visar att orter med *ingenamn* inte ligger signifikant lägre än orter med *berganamn*. De senare låg t.o.m. på ett något lägre höjdmedelvärde, 27,5m., dock ej signifikant lägre än *-ingenammen* på 29,5m.. Det är möjligt att göra samma eller andra mätningar med hjälp av Lantmäteriverkets nya, rikstäckande höjddatamodell i form av en skugg- respektive lutningsmodell med 1m. upplösning, som har ett medelfel i höjd bättre än 0,5 m. interpolerat till 1m. grid. Den bygger på laserskanning från flygplan. Även mycket små detaljer i terrängen syns, t.ex. "små diken på åkrarna och även stigar i terräng som är täckt av skog" (www.lantmateriet.se). Naturligtvis kan en fortsatt undersökning omfatta samtliga medeltida *berganamn* i riket om man så önskar. I Uppsala kommun ligger medeltida bebyggelse med *berganamn* inte högre än annan, jämförbar bebyggelse. Den lägst belägna byn, *Gränberga*, är också den tidigast belagda, år 1231. Den ligger i stadsdelen Librobäck i Uppsala vid en åförgrening som kan tänkas ha samband med bynamnet. Librobäck mynnar i Fyrisån 2 km. österut. Vid gården fanns år 1302 en kvarn, sannolikt vattendriven. På Ortnamnsregistrets arkivkort har meddelaren P.M. Lijsing 1918 antecknat "Berg finnes icke". Det finns ingen höjdskillnad i förhållande till omgivande terräng.

Ståhl anför att "berg i bl.a. Uppland och Västmanland inte behöver åsyfta vad riksspråket i allmänhet menar med 'berg', dvs. höjd, utan ordet har ofta bara betydelsen 'berg i dagen'." (Ståhl 1985:82). De åsyftade ortnamnen är inte angivna. SAOB definierar berg som "1) (ansenlig) upphöjning på jordens (l. annan fast himlakropp) yta, ofta med tanke på att upphöjningen hufvudsakligen består

af stenmassa (jfr 2)” och ” 2) om stenmassa utan hänsyn till om den höjer sig öfver marken l. ej,[- -]”. Som exempel anges bl.a. ” I dagen liggande berg.” (SAOB B:1244). Denna senare form av ’berg’ borde ha svårt att samtidigt med veritabla ’berg’ göra sig gällande vid denotationstillfället och att överleva. Berg i dagen på flat mark syns inte på avstånd och kan knappast vara nyttigt vägledande som naturnamn. Vid *Gränberga* i Uppsala finns nu varken ’berg’ eller ’berg i dagen’.

Baurgs f. got. ’Stad; torn’, jfr. fn. *borg* ’befäst boplatz, borg, stad, mindre höjd, kulle’ återfinns hos Casaretto s.39, som beträffande belägg hänvisar till Griepentrog’s utförliga redovisning 1995:97-103. Casaretto anför att man för germ. språk skall utgå från en ursprunglig betydelse ’(befäst) höjd,kulle’ → ’stad’. Detta stöds dock inte av arkeologiska fynd och belägg från antiken (Casaretto 2004:39 och not 58). Tidiga germanska bostäder förlades till slät, grävbar mark, lämplig för s.k. *grophus* (Tacitus kap. 16)(Casaretto 2004:39 not 58).

Den fornnordiska betydelsen ’Mindre höjd, kulle’ och ’Anhöhe’ ty. är enligt Casaretto belagd i yngre texter och tycks vara sekundär i förhållande till ’borg’, ’Burg’ ty. (även Griepentrog 1995:103).

Staffan Nyström skriver: ”I själva verket är det så, att *berg* brukats i namn med syftning på en mängd helt olikartade platser, av vilka många inte är vad man idag normalt avser med ett *berg*”(Nyström 1988:74). Underlaget för detta yttrande är en avhandling innefattande bl.a. en undersökning gjord i Daga härad, Södermanland. Nyström undersöker främst naturnamn utan medeltida belägg. Fyra medeltida gårdsnamn ingår i materialet. Under rubriken ”Förhållandet mellan ortnamnselement och appellativ” diskuterar Strid Nyström’s förslag, som är att ortnamnselement lever kvar som petrifikat bildade vid olika tidpunkter medan ingående appellativ fortlöpande utvecklas. ”Två skilda språkliga system” med olika semantiska föreställningar skulle därför föreligga (Strid 1999:40f). Nyström är öppen för detta då han skriver:” Det kan ju knappast uteslutas att ordet *berg* kan ha en annan innebörd i ortnamn, speciellt från äldre tid” (Nyström 1988:67).

Berget – gården – namnet

Man väntar sig att några gårdar och byar med *berg*namn skulle ligga vid det berg eller den höjd som ortnamnsforskare anser varit namngivande och att i åtminstone några fall gården/byn dessutom blivit uppkallad efter berget vid vars fot bebyggelsen anlagts. Så tycks emellertid i allmänhet inte vara fallet. Ingen av de 20-tal medeltida gårdarna eller byarna med namnet *Gillberga* ligger t.ex. vid *Gillberget*. Det finns i Ortnamnsregistret inget naturnamn **Gillberg* men ett *Gillberget*. Det ligger i Haverö sn., Medelpad/Jämtland. Där rinner *Gillån*. Ett annat exempel är att det finns 29 bebyggelsenamn *Ekeberga* och 53 naturnamn *Ekeberg* eller *Ekeberget*. I intet fall gör dessa orter sällskap i landskapet. Detta speglar väl situationen i detta avseende för orter med *berg*namn. När gårdsnamnet överlevt i minst 700 år, tack vare obruten kontinuitet, borde förutsätt-

ningar finnas för att även bergets namn kunnat leva kvar i åtminstone något fall. Att så inte verkar ha skett kan tyda på att man inte uppfattat gårdsnamnet som toponym. Betecknande nog finner man i Ortnamnsregistret dock 23 naturnamn med efterleden eller enbart *Bergaberget*, 'berget vid *Berga*'. I denna konstruktion kolliderar, med rådande tolkning, plurala *berga* och singulara *berg*.

Det finns dock många veritabla berg med namn som slutar på *-berg*, t.ex. *Omberg*, där *berganamn* för bebyggelse helt saknas. Däremot finner man 16 *berganamn* på bebyggelse runt Tåkern (Brink 1990:40f.) men inget i anslutning till närbelägna *Omberg*, som ändå är 150 m. högre än genomsnittet för de 16 *bergabebyggelserna*. Om namngivarna, som hade *Omberg*, idag 263 m.ö.h., i ögonsikte, i det såg ett 'berg', skulle de knappast kommit på idén att kalla de låga drumlinartade moränformationerna vid *Örberga* eller *Krigsberga* för 'berg'. I förhållande till Vätterns och Tåkerns ytor var de då dessutom 5-10 m. lägre än idag. Strandlinjen har, under postglaciär tid, dragit sig tillbaka på grund av sjöstjälpling, utdikning, igenväxning och ändringar i klimatet. I Östergötland har dessutom funnits slättsjöar, som försvunnit på grund av genombrott i begränsande grusåsar. Många orter i inlandet, utan kontakt med vattendrag, kan därför ännu bära namn som har med sjöar, vattendrag och sjöfart att göra (Strid 2009). Den ungefärliga strandlinjen under stenåldern och vid bronsålderns början kan bestämmas bl.a. med hjälp av de fasta fornlämningarnas lägen. Boplatser från stenåldern låg ofta strandnära. Fornlämningar på låga nivåer är i detta område från nyare tid eller utgörs av lösfynd, t.ex. stenyxor, som kan ha tappats från båtar eller funnits i båtar som kapsejsat. Lösfynd kan också ha följt med jordmassor som transporterats dit. Där vattenytan stigit, t.ex. på grund av sjöstjälpling (södra Vättern), ligger fornlämningar på botten.

De här redovisade förhållandena stöder inte antagandet att *berganamnen* alltid skall härledas till 'berg'.

Fornnordiska *bjarga*

Verbet *bärga*, fsv. *bjarga*, är med varierande form och ortografi belagt på sju runstenar i Sverige. Det betyder där 'bärga, frälsa, beskydda' och ingår i en bön för den avlidnes själ. Dessutom finns obrutna **birk**, *berg*, i betydelsen 'skydd', på en kopparamulett funnen på Öland, daterad V 950-1100 (Öl SAS1989:43). *Hær rīsti ek þer berg, Bofi*; "Här ristade jag skydd åt dig, Bove –" står det på den lilla, välbevarade kopparamuletten från Öland (Westlund 1989:43). Detta är ett runsvenskt belägg för simplex *berg*, 'skydd', bildat med nollsuffix till det ursprungligen starka verbet fsv. *bjarga*. Amuletten påträffades 1957. Den förvaras på Statens historiska museum med inventarienummer SHM 25654. Efter den långa runinskriften har man ristat en fisk, de första kristnas symbol.

Verbet *bärga*, sv. med betydelse 'skydda, bevara' har i germanska språk givit upphov till nomen agentis som i t.ex. *benberga* och *halsberga*, 'benskydd' och 'halsskydd'. Äldsta svenska belägg är *beenbiärgh* i ett testamente upprättat år 1316 (SD 3:287 original). Båda dessa slag av skydd nämns i en dissertation

1839 vid Uppsala universitet rörande en inventarieförteckning på curiæ *Tynnelsö*, tidigare Överselö sn. i Mälaren, uppgjord 1443 (RA A15 Liber Ecclesia Stregnensis fol.18). Fornsvenska *en par Beenwapn* i originaltexten har 1839 förklarats med *benberga* och *halsberga*. *Näsbärga* är arkeologernas ord för den del av hjälmen som skyddar näsan.

SAOB innehåller ”Hals-bärga, r. 1. f. [väl efter t. *halsberge*; jfr isl. *halsbjörg*, senare ssgs-leden sammanhänger med **BÄRGA**, skydda, bevara] (förr) om den för halsens skyddande avsedda delen av en rustning;” (SAOB: H 111). Fritzner skriver om ordet *halsbjörg*, f.: ”Del af Krigerens Rustning beskytte hans Hals eller Nakke (bjarga halsinum)” (Fritzner 1973:712). Ihre anför *Halsbjorg* i Glossarium Suiogothicum (1769: I ,770).

I min undersökning är nomen agentis av verbet *bjarga* av intresse. Ett fornsvenskt sådant ord finns och bör således kunna prövas vid härledning av svenska namn.

Runstenen U824, flyttad till Holms kyrka i Holms sn., Uppland, bär en inskrift efter **brupur rhupilfaR i u-(r)bhrki**. Ortnamnet *Örberga* i denna inskrift finns under rubriken ’Otolkade belägg’ i Nordiskt runnamnslexikon (Peterson 2007:326) där *Örberga* i Björskogs sn., Västmanland föreslås, åtföljt av ett frågetecken. I Holms grannsocken Hjalsta ligger dock byn *Ör*, belagd 1349. Den hade mycket nära till målarstrand under vikingatid. Vid vattnet, mittemot Skokloster, finns nu ortnamnet *Örsund* som antyder att bottenbeskaffenheten i sundet är *ör*, grovt grus. Oavsett dessa fakta innehåller inskriften sannolikt ett runsvenskt belägg för ortnamnet *-berga*. Prefixet *ör* talar inte för att appellativet är ’berg’. Även tidigare nämnda **bierki** och **biarki** (s. 4), båda dativ, i runinskrifter på Gotland och i Skåne kan ha samma appellativ som **bhrki** i inskriften på U824.

I Norge har man sagt ”bjarga manni (især fredløs Mand ved at give ham Husly og Mad m.m. jvf. björg) *Grg.* I, 127;” (Fritzner 1973:143). Man bör kunna anta att fornsvenskan därvidlag inte skiljer sig från ’Det gamle norske Sprog’. Substantivet till *bjarga* är fvn. *björg* f. enligt Finnur Jónssons Ordbok.

Verbet *bjarga* fsv.är ett indoeuropeiskt arvord. Bland betydelserna finns ’bevara, skydda, rädda och gömma’. Man förstår att ordet haft ett brett användningsområde och att det speglar kampen för tillvaron. *Berg* går tillbaka till indoeuropeiska **bher-gh*, ’höja sig’ medan motsvarigheten till *bärga* är **bhergh-* (Björvand & Lindeman 2007:85f). Det kan finnas ett semantiskt samband, polysemi. Bosworth/ Toller (1954:85), Kretschmer (Nordische Lehnwörter im Altgriechischen *Glotta*, Bd. 22 . 1./2. H. 113f., 1933) och Grimm (1878 4:1777) m.fl. har ansett att ’berg’, ’borg’ och ’bärga’ har gemensamt ursprung. Forskärvärlden är kluven i frågan som, ”trots de många argumenten på bägge sidor måste stå öppen, obesvarad ” [min övers.] (Lloyd; Springer 1988:553-556). Om det germanska verbet **berg-a-* och den ursprungliga betydelsen av den indogermanska verbalroten $\sqrt{b}^h$ erg^h sammanfattar Griepentrog :

”Während das germanische Wurzelnomen **burg-* und das *nt*-Adjektiv im Cal-

andsystem und somit fest im indogermanischen Grundwortschatz verankert sind, läßt sich das Wort für den Berg, german. **berga-*, durch interne Derivation vom Wurzelnomen ableiten. Das Wurzelnomen kann, da die Bedeutung der Verbalwurzel feststeht, als ursprungliches Nomen rei actae "Erhebung" erklärt werden, das wegen des stativen Charakters der Verbalbedeutung (vor allem im Präsens, "sich erheben" = "hoch sein") als "die Hohe" aufgefaßt werden konnte. Die anschließende Konkretisierung zu "Burg" oder "Hügel" ("schützende Anhöhe", "befestigter Hügel" o. ä.) ist ein banaler Vorgang. Wenn im Germanischen als Konnotation die Bedeutung "Schutz" mitschwingt — bisweilen wird dies in der Fachliteratur sogar als Grundbedeutung des germanischen Wurzelnomens angesehen —, kann dies an der semantischen Beeinflussung durch das Verbum **berg-a-* liegen. (Griepentrog 1995: 116).

Griepentrog anmäler i en fotnot, 63, att t.ex. B.Motz, *IF* 81, s. 204 ff. har en annan åsikt men att denne endast tagit hänsyn till det tyska språket.

Om 'berg' och 'bärga' har gemensamt ursprung bör ordningsföljden vara att *berg* sekundärt har utvecklats från *bärga* och kan vara betydligt yngre. *Bärga* är abstrakt och har ett viktigt och brett användningsområde. Höga naturliga stenformationer och andra höjder har i Sverige tagits i anspråk som fornborgar, jmf t. *Fluchtborg* f. Det låg nära till hands att benämna dessa formationer *berg* = 'skydd'. Berg och grottor har givit möjlighet till skydd mot rovdjur, fiender och hårt klimat. *Borg* sv. har ett germanskt ursprung i *bärga*.

I bygdemål kan *bärga* användas i uttryck som 'bärga i hus, förr äfv. till hus(a), föra under tak' (SAOB B:4824). När jägarfolket blev bofast i områden med nordiskt klimat var en viktig förutsättning att vinterfoder för boskapen kunde bevaras under tak, *bärgas*.

Två ord i *Ordbok över Finlands svenska folkmål* visar hur lätt 'berg' och 'bärga' har varit utbytbara. Det är *berg-minne* = ovanligt gott minne och *bärgans-minne*, *bärgarminne* el. *bärgaminne* = utmärkt gott minne, båda från Åland. (Ahlbäck 1976: 156, 405). Det senare kan i 'bärga' uttrycka 'bevara', som ryms i betydelsen av ett ursprungligt *bjarga* fn.

Verbalsubstantiv av fornnordiska *bjarga*, t.ex. i 'härbärke' betecknar en nytighet av något slag. På danska Falster vid Magle-brände har man funnit en varvsplats från ca 1100 e.Kr.. Där finns ortnamnet *Snekkebjerg* men inget berg. *Snekkeberg* har också påträffats i Strängnäs stad (1438 25/5 u.o. RAp or.). Där finns inom staden även ortnamnet *Kungsberg* (mer om dessa namn på s. 23f.).

Bergsåker påträffas i Sverige minst fem gånger som äldre ortnamn. I fyra av dessa fall ligger orterna vid kända hamnar eller där hamnar med stor sannolikhet har funnits. Vikingatida S:t Olovs hamn i Selånger nära Sundsvall (*bergxaker* 1451) är en av dem. *Bergsåkersberget* tycks vara uppkallat efter *Bergsåker* vid en havsvik i Lövånger sn. i Västerbotten. Vid denna uppgrundade vik, Lövselefjärden, tidigare Kråkångersfjärden, fann man 1950 ett skeppsvrak på någon meters djup i den mot ån svagt sluttande åkern (RAÄ 526:1). Platsen har inte återfunnits. Ett arkivkort i Ortnamnsregistret, skrivet av Gösta Holm 1947, redovisar

Bergsåkersgrynnan ”invid Bergsåkern” i samma fjärd. Såväl berget som grynnan kan ha uppkallats efter ’bergsåkern’.

Vid floden Rhen nära staden Tiel i Nederländerna ligger den forna byn, förorten *Bergakker*. Där fann man 1996 ett beslag till en svärdskada med runinskrift, daterat till tidigt 400-tal. På platsen har funnits en helgedom vigd åt en gudinna. Höjden över havet överstiger idag inte fyra meter i och kring *Bergakker* (Bosman/Looijenga 1996:9-16). Man kan emellertid inte utesluta möjligheten att *Berg* i *Bergakker* betecknar ett skyddstak för hö eller säd, *berg* eller *barg*, i några tyska dialekter och i Holland (Rhamm 1905-1910:123f).

I *Vikarbyn* vid Siljan i Dalarna finns *Skeppshusåkern* och i *Herrberga* vid Svartån i Östergötland ligger *Drakegården*.

Franskan uppvisar många spår av nordmännens språk. I synnerhet har sjöfartstermer slagit rot och överlevt. *Berge* fr. kan vara ett sådant ord. Nu betyder det ’brant strand eller sluttning’. Man kan förtöja sin båt vid ’*une berge*’. Vägbank som löper utmed vattendrag kallas ’*berge*’. Etymologin är omtvistad. Littré avslutar en kort redovisning av tidigare etymologier med ”Cependant le bas-latin *berga*, *garde*, *défense* (qui vient de l’allemand *bergen*, *défendre*, *protéger*), n’aurait-il pas pu donner, par une série de sens, *défense*, *fortification*, *meule*, et finalement *bord escarpé* ? ”(Littré 1873:330). von Wartburg (1959:160) utesluter inte att ursprunget till former av germanska verbet *bergen* i latinet är lånord från germanska legosoldater på 300-talet e.Kr.

Littré hade inte tillgång till *Thesaurus Linguae Latinae* del 2, *Onomasticon*, som trycktes 1900-1906. Där finner man *Berge* på s. 1925 rad 41. Belägget finns som ortnamn i *Itinerarium Antonini Augusti* från slutet av 200-talet eller första hälften av 300-talet e.Kr. och betecknas där *statio* f., ’*statio in Africa*’ (Parthey, Pinder 1848:29). Betydelseorna är *vistelseort*, *viloplats*, *postering*, *tillflyktsort*, *ankarplats* m.fl. Platsen ligger i nuvarande Libyen, då en provins i Afrika, och är en av Romarrikets många replipunkter för militära förband under förflyttning. Orten heter nu *Berge* / *Virga*. (Barrington 2000: vol. 1, s.531 och map 35 Tripolitana).

En numera försvunnen stad *Bergè* i närheten av floden Strymon i Makedonien har funnits på 400-talet e.Kr. Goter har under perioder erövrat och innehaft staden, som från början kan ha varit en station vid *via Egnatia* mellan Amfipolis och Héraklea, högre upp längs floden (Papazoglou 1988:355-59).

Man utgår ifrån att franska *auberge* f., italienska och spanska *albergo* m. är lånord från germanska språk. Latinets *berge* bör ha samma etymologi. Ortnamn i de floder som utgjorde limes i romarriket, *Limes Germanicus*, och gränsen i de nedre delarna av Donau, kan, via värvade germaner eller på andra vägar, ha lånats in i latinet. *Asciburgium*, vid sammanflödet av Rhen och Ruhr, kan vara ett sådant namn. Dess etymologi är trots stort intresse och stora ansträngningar inte klarlagd. Romarna byggde vid tiden för Kristi födelse en militärförläggning och en hamn på platsen och övertog sannolikt de värvade germanernas ortnamn. Man har velat tolka detta som ’berg med skog av askträd’. Bättre förslag före-

kommer, t.ex. 'befäst tilläggsplats för skepp'. Ett annat är 'Askborg', som syftar på att sjörövare, vikingar, enligt Adam av Bremen kallade *ascomanni* av "våra landsmän" (Svenberg 1984 : 207). Aske är ett idealiskt virke för pilbågar, åror och roder. Det var anglosaxiska vikingar som efter romarna lade under sig de brittiska öarna.

Många av *bergan*namnen är emellertid inte gamla. Av dem bör man inte kräva närhet till berg. De har bl.a. tillkommit under säteriepoken, 1600-talet, kanske för att ge status, herrgårdsprägel, åt fastigheten. Man talar om 'nobilisering'.

De flesta gårdar eller orter, med tidiga *bergan*amn utan berg, ligger vid hav, insjöar, älvmynnningar, åar, eller där stranden en gång befann sig. Men detta förhållande gäller många gamla bebyggelsenamn. Fortfarande bor de flesta svenskar i kustzonen, kustkommunerna.

Flottans bas i Stockholm flyttades efter andra världskriget från Stockholm till *Berga* vid Hårsfjärden i Västerhaninge. Detta *Berga* omnämns första gången 1327, då ägaren till gården kallas Jacobus i *Biergum*. Den nya basens namn blev *Örlogs-Berga*, en modern parallell till på sid. 22 nämnda **Skedberga*. *Snäckgårdet* finns inte bara på Gotland, bland 13 av Ingemar Olsson angivna belägg för möjliga hamnar med *Snäck*-namn (Olsson 1972:206), utan även i marinbasens omedelbara närhet. Det ligger innanför en numera uppgrundad vik (Westerdahl 1991:74) och betecknar med säkerhet ett vikingatida ingärdat område för uppdragna skepp.

Gotland

Gotland har lång kontinuitet i bosättning och brukande. Så har också gutniskan bevarat ålderdomliga och särpräglade drag från forngutniskan. Landskapet är lagom stort, har naturliga gränser och ett avskilt läge. Gotland är därför lämpligt att undersöka i syfte att söka semantiska samband mellan orters namn och funktioner.

Det måste ha funnits 'hamnar' under flera tusen år innan benämningen 'hamn' började användas. Det gotländska välståndet skapades tidigt, före vikingatid, av sjöfararbönder, 'farmän'. Därom vittnar bildstenarna och andra arkeologiska fynd bl.a. av mynt med ursprung i såväl öst som väst. Skatterna har inte bara påträffats vid kusterna utan även inne i landet i anslutning till bosättningar invid dåtida vattendrag. Lantmäteriets 'Kartsök och ortnamn' redovisar nio ortnamn för bebyggelse och tätorter på Gotland i vilka *hamn* ingår. Dessa orter ligger dock alla vid kusten. Många av dem är från senare tid och ingen är tidigt belagd. I Ortnamnsregistret, SOFI, finns dessutom fem *Gamlehamn*. Några av dessa kan arkeologiskt dateras till medeltid. Flera har förstörts genom erosion, väder och vind samt lossning av ballaststen. Ingemar Olsson har pekat på 13 *snäck*namn på orter som ligger vid kusten och kan avse hamnar och uppdragningsplatser för båtar och skepp.

Inget ortnamn, - *hamn* eller *brygga*, står att finna inne i landskapet trots att åar och träsk, det gotländska ordet för 'sjö', i stor utsträckning varit segelbara under

vikingatid. Men inne i landskapet finner man skeppssättningar och fornborgar som haft syftet att hindra fiender att med skepp tränga vidare. Förhistoriska fornlämningar visar var det tidigt var möjligt att bygga och bo. Stora sammanhängande markområden utan fornlämningar och inom lägre höjdkurvor kan i många fall ha varit sjöar och vattendrag (Fornsök). ”Gotland har närmast tett sig som ett fjordlandskap rikt på kommunikationsbefrämjande vattenleder” skriver Erik Nylén (Nylén1973:27) om förhållandena under förhistorisk och delvis historisk tid. Utdikning och kanalisering i syfte att vinna jordbruksmark har lett till att segelbara vattenleder försvunnit. Igenväxning har bidragit. Landhöjning och vattenstånd har åstadkommit strandförskjutning. Vid Fröjel, söder om Klintehamn, har Mattias Johansson, utgående från fyra andra forskares resultat, påvisat en vattennivå som under 1000-talet låg cirka 2,3 meter högre än idag. Därefter sjönk nivån på 1100-talet kraftigt till endast mellan 0,5 till 1,0 meter över nuvarande nivå (Carlsson 2008:14). Per Lundström skriver: ”På en strandlinjenivå, som ligger ca. 2,5 m. högre än den nutida, har man i Idåns bakvatten uppenbarligen utnyttjat en sandstrand som uppdragningsplats för båtar. Markytan ovanför denna sandstrand visade sig vara översållad med tusentals båtnitar (klinknaglar)” (Lundström 1979:143). Behovet av en gemensam och lättbegriplig benämning för sådana platser är lätt att förstå. Ett vanligt gotländskt ortnamn, ofta vid kust och fd. åar och sjöar, är *Bjärs*, ett annat *Bjärke*, *Bjärge*. Kan dessa namn vara nu bortglömda benämningar för dåtida byar/gårdar med båtplats? Man finner i dag 68 ortnamn i vilka *bjärs* ingår. Av dem är endast fem naturnamn. Fyra av dessa kan med säkerhet inte knytas till ’berg’. *Bjärs* kan således inte visas ha varit produktivt i gotländska naturnamn i betydelsen ’berg’. Trots detta skriver Herbert Gustavson :”De talrika gårdnamnen *Bjärs* och *Bjärke* innehålla givetvis gotl. *bjärg*, berg” (Gustavson 1938:8). Tre gotländska medeltida runinskrifter (G210 M, G234 M och G295 M) innehåller: **i berhi**, **i bierum** och **af bierhi**. Dessa ortnamn tolkas i rundatabasen *Bergi*, *Bjergum*, *Bjergi* el. *Bjärs*. Om ett av dem (G210 M) sägs:”Det äkta parets hemvist *Bjärs* är namnet på gårdar 800 m V om kyrkan, längst ner på slutningen till en tämligen låg förhöjning i terrängen, på vilken också kyrkan är belägen”. Kyrkan är Västerhejde kyrka sju km. söder om Visby. Den omkring 300 år äldre runstenen G203 från Hogrän talar i inskriften om var den rests: **a : bierki in bro furiR**. Detta **bierki** anses inte vara ett ortnamn. Den vedertagna men ifrågasatta tolkningen är ’berg’.

Bjärke, *Bjärge* i ortnamn återfinns 31 gånger av totalt 32. Undantaget är *Bjargeslänningar*, en möjlig parallell till tidigare behandlade *Berghamn*.

’Båtlänning’ är en uppdragningsplats ofta mellan två rader av sten, som lagts vinkelrätt ut från stranden. *Bjargeslänningar* är flera sådana platser bredvid varandra nedanför en by eller gård på Gotland, som kallas *Bjärge*.

Man har velat tolka dessa namn som *berg* trots att det knappast finns några berg på Gotland. Landskapstypen är geomorfologiskt en slätt. Den högsta punkten ligger på Lojsta hed, 82 meter över havet. De små höjdskillnader som landskapet uppvisar kan inte gärna kallas ’berg’ och är inte tillräckligt iögonen-

fallande och betydande för att lämna namn åt ett stort antal gårdar och byar. Svenskt ortnamnslexikon behandlar *Bjärs*. Namnet sägs, liksom *Bjärge*, *Bjärges* och *Bjärby*, innehålla en dialektal form av ordet 'berg'. Författaren har dock känt sig tvungen att tillfoga: "Det kan ofta röra sig om ganska små förhöjningar i landskapet som givit upphov till dessa namn" (SOL2016:36). Ingemar Olsson formulerar sig så här: "En höjdrygg behöver inte vara särskilt mäktig för att på Gotland ha kallats *bjärg*, motsvarigheten till riksspråkets 'berg' " (Olsson 1984:55f). Ortnamnsregistret innehåller dock endast 14 naturnamn *biery*, äldre namnformer, på Gotland. Tio av dessa betecknas med *äga* eller *åker*, tre med *terräng* och ett med *backe*. Olssons information avser måhända dagligt tal på Gotland i vår tid.

Den praktiska och viktiga funktion som gården och dess hamn fyllde bör med råge ha betytt mer än några få meters eventuell höjdskillnad i förhållande till omgivande terräng vid val av ortnamn. Idealiska, naturliga hamnlägen är sparsamt förekommande på Gotland. Ingemar Olsson har kommenterat ett ortnamn *Berga* (1647 och 1653) som avser en gård i Hangvar vid Kappelshamnsviken. Han skriver: "Kanske har en f.ö. okänd gård *Berga* blivit öde och uppgått i Snäckers;Tänkbart är kanske också, att en ursprunglig bebyggelse *Berga* fått det alternativa namnet *Snäckers*, vilket med tiden kommit att undantränga det äldre namnet" (Olsson 1972: 202f).

Bosättningar återfinns som regel i högre terräng än nere i sänkor. Orsaken är uppenbar. Här finns anledning att ta till sig Jöran Sahlgrens uppmaning till ortnamnsforskaren att försöka sätta sig i namngivarens ställe vid val av namn.

Förutom strandförskjutning, utdikning mm., som medverkat till att ursprungliga *Bjärg*, *Bjärge*s förlorat sina namngivande lägen, har tillkomsten av senare bebyggelse med uppkallelsenamn med nytt likalydande appellativ effektivt bidragit till nu rådande tolkning.

Denna granskning av de gotländska i sammanhanget intressanta ortnamnen talar för en annan tolkning än den vedertagna. Den visar också på namnens ålder med tillblivelse då ön utgjorde ett "fjordlandskap" enligt Erik Nylén.

Bärga – borg – berg

Berg i betydelsen geologisk formation kan ha samma indoeuropeiska rot som *bjärga*. Detta gäller även *borg* som ju är en anordning för försvar och skydd för de närboende. Under folkvandringstid byggdes de nordiska fornborgarna på lämpligt belägna berg. Byggde man en borg var anledningen ofta att man ville skydda människor och egendom mot fientliga angrepp och hindra fienden att varaktigt ockupera det område till vilket borgen kontrollerade tillfartsvägarna. Borgar byggdes sällan i ödemark. Tvärtom kännetecknas borgarnas lägen av tidigare bebyggelse med goda kommunikationer, som vuxit till attraktiva mål. Att dessa orter hade namn före borgens tillkomst är rimligt att anta. Att dessa namn skulle ersättas med helt nya namn i och med borgens tillkomst är däremot

inte en självklarhet. Etablerade kollektiva ortnamn har motståndskraft. För att göra långväga handel möjlig och för att anlägga bebyggelse och borg var sjötransporter ändamålsenliga. De flesta borgar ligger eller har följdriktigt legat i anslutning till en hamn. Om *borg* har semantiskt samband med *bärja* med grundbetydelsen 'skydda, bevara', vilket vissa språkforskare hävdar, kan sjö- eller ånära bebyggelsenamn med efterleden *-berg* eller *-borg* inledningsvis varit namn på hamnen med bebyggelse. Senare, ibland flera hundra år senare, har borgen tillkommit och namnet av eftervärlden kommit att uppfattas som namnet på borgen. Många exempel på en tänkbar sådan utveckling finns, t.ex. *Viborg* i Finska viken. Fästningen tillkom i samband med det s.k. tredje korståget under Tyrgils Knutsson och är belagd 1295 som *castrum Wiborg*. Men en runsten från mitten av 1000-talet är rest vid Össeby-Garns kyrka i Uppland (U180) till minne av Sigstein som dog i *Viborgum*. "Runbelägget uppträder till skillnad från andra belägg i plural form (i dativ), precis som talrika svenska by- och gårdsnamn av typen Berga, Borgia, Forsa. Den som författat runtexten bör ha tänkt inte på själva borgen utan på bebyggelsen kring den, föregångaren till den blivande staden" skriver Thorsten Andersson i Uppsala Nya Tidnings Namnspalt 2002 0115.

Viborg finns också på Jylland i Danmark. Fotnot 1 i *Sejlruter i Adam af Bremens danske øverden* (Jørgensen, Nyberg 1992) handlar om detta stadsnamn. "Navnet Viborg skrives på mønt fra 1035-43 VIBER og betegner bjerg 'bakke' med vi, 'hedensk helligdom'. Samme form genfindes hos Adam: *Wiberg*, hos Saxo: *Wibergum*, og i Kong Valdemars Jordebog: *Vvibiaergh*. Navnet omtydes allerede i middelalderen til *-borg*". Thorsten Anderssons reflexion ovan kan sannolikt tillämpas även på danska *Viborg*. Bebyggelsen på kult- och tingsplatsen bar en gång ett namn som motsvarar fornsvenska *Berga* utan att dess appellativ varit 'berg'. *Viborg* ligger på vattendelaren mitt i Jylland vid "Härvägen" från Slesvig till Aalborg (Iversen 1998: 22f.).

Svenska som talats i Finland är ofta värdefull källa."Så har *Berghamn* i Houtskär och Nagu ibland misstänkts för att vara ursprungliga 'Bergö hamn', bildade till ett namn på huvudön vid hamnen. Men vid närmare granskning visar sig *Berghamn* vara ett återkommande namn vid sydkusten, belagt i ett tiotal fall som knappast alla kan bortförklaras som nedslitna former. Det troligaste är alltså att namnen är ursprungliga; det har varit brukligt att namnge orter i skärgården utgående från att de haft en skyddad hamn mellan berg "(Zilliacus 1989:216). Men mera troligt är att de ursprungligen kallats **Berg* med betydelsen 'skyddande plats', 'tillflykt' och att det senare ordet *hamn* är ett förtydligande kompositum. Förledens ursprungliga betydelse kan ha glömts bort eller missförstått. *Berghamn* finns även i Sverige i Kalix, Kramfors, Norrtälje, på Lovön i Ekerö sn. och utanför Värmdölandet där *Norra* och *Södra Berghamn* med ett fornminne i form av en labyrint indikerar en gammal säsongsfiskeplats.

Personnamn

Nordiskt runnamnslexikon tar upp följande i sammanhanget intressanta person-

namn och binamn: *Barkviðr*, *Berg-*, *BergR*, *Bergsvæinn*, *Bergviðr*, *-biorg/-borg f.*, *Borg-*, *Borga*. För samtliga anges ett möjligt ursprung i eller i samband med fvn. verbet *bjarga* 'rädda, hjälpa' (Peterson 2007:43). De norska kvinnonamnen *Ingiborg*, *-burg*, *Gunnborg* och *Hallborg*, med den äldre efterleden *-biorg*, kan enligt Noreen likställas med wgerm. *-burgis*, *-berga* som stammande från urnordiskan eller som kanske snarare lånats (Noreen 1923: 219, §295, anm.3).

Att *-borg* i *Ingeborg*, av samma anledning som *borg* i *fingerborg*, skall härledas till fn. *bjarga* är högst antagligt. Båda orden har tidigare sannolikt slutat på *biorg*/**biærg* f.

Bergsvæinn är i Sverige belagt huvudsakligen i medeltida Jämtland, t.ex. *Bergsuenn* i *Osne*, som förekommer i ett diplom 1339 (SDHK 4540). I Norge har *Bergsveinn Pípa* ägt en gård i hamnstaden Nidaros (NGL 5, Glossarium:791). En gränd, eg. dräneringskanal, i samma stad, nuvarande Trondheim, heter fortfarande *Bergsvendsveiten*. Norsk personnamnsleksikon anger att *Bergsvein* är en sammansättning av *Berg-* 'berging, vern' och *-svein* 'ung man' (Kruken 1995:45).

På Ljungans strand i Nolby söder om Sundsvall har **barksuain**, *Bergsvæinn*, vid mitten av 1000-talet medverkat till ett vackert minnesmärke, en runsten, efter sin far (M1). Några kilometer nedströms, vid Ljungans tidigare utlopp, står på ursprunglig plats på ett gärde en annan runsten i *Berga* by (M3), då en betydande kusthamn vid foten av ett präktigt berg, *Bergaberget*. Landskapet Medelpad har kanske sitt namn efter den viktiga färdvägen i Ljungans dalgång till Jämtland och Norge. Den börjar vid den viktiga Bottenhavshamnen där vikingar från Tröndelag sägs ha haft sina skepp upplagda mellan färderna (Persson 1933:54). *Bergsvæinn* kan i detta fall vara ett binamn som en *sven* med arbetsuppgifter i en hamn, kan tänkas ha burit.

Att det funnits hamnvakt under vikingatid visar ett runstensfragment med ordet **skibuarð** funnet i *Giberga*, Lunda sn. (Sö Fv1948;291) som ligger vid ett biflöde till den då avsevärt bredare Kilaån. Gårdens högsta punkt är nio meter över Kilaåns nuvarande vattenyta. *Berga* i *Giberga* kan svårigen karakteriseras som 'berg'. Från åns nuvarande utlopp i Östersjön ligger i ordning *Bergs hammar*, *Berga* i Tuna sn., *Fröberg* och *Giberg*. Ån delar sig och en gren går till *Ålberga*. I anglosaxiska Beowulf, nedtecknad på 1000-talet, förekommer *hydwearð*, som översatts till hamnvakt (Wickberg 2013: 82, rad 1914). *Bærgvørðr* fvn. och *burge weard* ags. (Bosworth&Toller 1954: 134) kan ha liknande betydelse.

Golfströmmen höll den norska kusten i stort sett isfri under istiden. Därför har den inte påverkats av landhöjningen lika mycket som den svenska Bottenhavskusten. *Bjarga* för bebyggelse med hamn kan där i olika former ha överlevt längre än i Sverige där hamnstäder blivit torrlagda. *Björgvin* är ett äldre namn för norska *Bergen*. I de äldsta isländska handskrifterna kallas staden *Biorgvin*, *Biorgyn*, *Biorgin* (Guttu 2011). Den rådande uppfattningen är att *Biörgvin* betyder 'betesmark vid bergens fot'. Att den betydande hamn- och handelsstaden

Bergens etymologi har med stadens funktion att göra i stället för med betesmark förefaller rimligare. Betesmark vid fjällets fot är under denna tid legio längs hela kusten. Man borde inte heller kunna utesluta ett senare, tyskt inflytande t.ex. nomen actionis av verbet *bergen*. Ett tidigt belägg är latiniserade personnamnet *Ottario bergenensi* som förekommer i den danske kungens brev år 1135 (DS 1 s.49). 1298 benämner norske kung Erik, i ett brev skrivet på latin, staden Bergen *Bergis* (DS 2 s.255).

På kontinenten kan under yngre järnålder flera sammansatta germanska kvinnonamn med efterleden *-berga* beläggas, t. ex. *Gundeberga* och Teoderik den stores systerdotter *Amalaberga* got.från 500-talet (Pirson 1901:236). I fvn. motsvaras de av *-biorg*. Betydelsen är *skydd*. Griepentrog ägnar tre sidor åt germanska personnamn på *-burg(a)* i förhållande till sådana på *-birg*, *-berga* (Griepentrog 1995 : 104-106). Granskningen resulterar i två möjligheter: Nomen agentis av got. *bairgan* eller verbalabstrakta av *skydd* är frågan. Geologiska 'berg' nämns överhuvud inte.

Såväl personnamn som ortnamn är namn som man funnit ändamålsenliga och som utvecklats ur det talade språket. *Bjarga* syns ha givit upphov till personnamn innehållande *berg* och *borg*. Ortnamn som kan härledas från samma verb, ett verb med brett användningsområde, borde då även vara tänkbara. Det är svårare att tro att inget svenskt ortnamn skulle ha sitt ursprung i *bjarga*.

En annan infallsvinkel är det faktum att " icke så få svenska bebyggelsenamn på *-berg* och *-berga* ha personnamnsförleder" (Lundahl 1956 :34 ff.). Hellberg kommenterar detta med: "Den sakliga bakgrunden till denna ganska påfallande namngivning har däremot, såvitt känt, hittills icke utretts eller diskuterats." (Hellberg 1967:167). På följande sida fortsätter Hellberg : "De personbetecknande förlederna i många bebyggelsenamn på *-berg(a)* ha av allt att döma ofta en särskiljande funktion" (Hellberg 1967:168). Det är mindre sannolikt att granar skulle göra anspråk på samma 'berg' vid namngivning eller att allmänheten skulle sväva i tvivelsmål om vems 'berg' det var. Ett annat, likalydande, appellativ skulle kanske göra det lättare att förstå den sakliga bakgrunden.

Härbärke

Ett argument som muntligt framförts mot min hypotes är att fornnordiska verbet *bjarga* skulle sakna substantiv.

Den uppländska runinskriften U1016 från 1000-talet innehåller pl. ack. *grikkhafnir*, 'greklandshamnar' (Peterson 2006: 27). Motsvarigheten till *hamn*, sv. är *haven*, eng.. Det vanligare *harbour* har relativt sent utvecklats ur feng. *herebeorg* i vilket *here* betyder 'här' och *beorg* 'skydd'(Onions 1966 : 427) (Bannister 1916: Harbour). Ursprunget är germanskt. Det är tidigt belagt i en latinsk inskrift i Rhenområdet, daterad år 523 e.Kr., i form av ett personnamn **Aliberga* : *heriberga* och har redan då undergått den i germanska lånord väntade romanska utvecklingen (Pirson 1901:236). Ett belägg, från slutet av 700-talet, finns i en bevarad avskrift av Reichenau Glossarium från klostret i St Gal-

len som innehåller ord från den katolska kyrkans latinska bibel, Versio Vulgata, ord som måste översättas för att de inte längre förstods av frankerna. I Daniels bok 8:2 finns ordet *castro*, 'borg'?, som i glossariet översatts till *heribergo* (Klein 1968: 18), (Raupach 1972:111, 115f., 158f.). Latinsk-svensk ordbok, Salenius, 1873, ger för *castrum* bl a översättningen " plur. läger, krigsläger. Cc navalia l. nautica, sjö- l. strandläger till skydd för skeppen, som lågo för ankar vid l. voro (vanl.) uppdragna på stranden så, att de omslötos av lägret (Nep.)". Källan, Cornelius Nepos, ca. 110-24 f.Kr., har använt orden *castra nautica* två gånger i '*De viris illustribus, Om berömda män*' (Roos 2005). Caesar skriver vid samma tid *castra navalis* i '*De bello gallico, Kriget i Gallien*', som har översatts till 'skeppsläger' uppfört på land (Caesar:5:22). Dessa belägg är pluralform och avser en samling strukturer, t. ex tält. Ordet förekommer egentligen inte i singularis då man istället använde *castellum*, eng. *castle*, en diminutivform av *castra*.

En ingående diskussion rörande omljud och andra ordbildningsfrågor redovisas i Die Reichenauer Glossen del II s. 115-119. För syftet med denna uppsats räcker det med att konstatera att vårt ganska sena svenska *härbarge*, som i olika former och betydelser också förekommit och förekommer i bl.a. nuvarande Frankrike och England, är ett germanskt ord i vilket efterleden har samma rot som fn. *bjarga*. *Harbour*, eng. är nära besläktat med *härbarge*, sv..

När man idag talar om *härbarge*, n. i Sverige så är det fråga om gamla byggnader på landsbygden avsedda för säker förvaring av förnödenheter eller idéella inrättningar i storstäder för övernattning. Julevangeliets 'härbarge', i vilket Maria och Josef inte fick plats, är att betrakta som en enkel övernattningsmöjlighet för vägfarande. *Codex argenteus*, got. har här *Unte ni was im rumis in stada þamma*, 'för ty them war icke rwm j herberghit' (Thet Nyia Testamentit på Swensko, Luk 2,7. Stockholm 1526). *Berge* i *härberge* skulle således kunna motsvara *statio*, lat. som under antiken var benämningen på etappmål med möjlighet till övernattning längs de romerska härvägarna (s.12 och s.42).

Bland anglosaxiska ortnamn i England och Normandie finner man *calde-cot* (Fellows-Jensen 1994: 82). Namnet har burits och bärs av bebyggelse ofta belägen nära romerska vägar och vid vad. I *Domesday Book* år 1086 är 17 *caldecots*, 'cold cottages' omnämnda. Minst trettio bebyggelser med samma namn har tillkommit under de följande 200 åren (Cole 2013:46-48). Samtidigt med *caldecote* och *caldecott* uppträder *caldbergh* [!] och *caldeber* [!]. Man har inte kommit till någon slutgiltig tolkning av dessa namn. Man är inte ens helt säker på vad *calde* i *calde-cot* avser. Gillian Fellows-Jensen har dock i personligt meddelande föreslagit Ann Cole att det betyder " ej uppvärmd stuga eller koja" (Cole 2013:47 not 32). Cole, geograf i Oxford, avslutar diskussionen med att till dess ett mer plausibelt förslag dyker upp är det bästa förslaget att dessa stugor, kojor har utvecklats till 'roadside shelters' (Cole 2013:48). Syftet med Coles undersökning är att med ortnamnens hjälp bidra till att kartlägga vägnätet i medeltida England.

Liknande ortnamn med samma ursprung och kanske betydelse finns fortfa-

rande i bl.a. Sverige och ”på en mängd ställen i Danmark” (Franzén K.G. 1937:193 not 4). Behovet av tak över huvudet under resor har inte varit mindre i de nordiska länderna. Det kan ha funnits en, nu bortglömd, benämning för sådan bebyggelse. I vårt klimat krävdes vintertid, då långa slädfärder företogs, eldstäder i gästhärbärgena. Förleden *kall-* var här därför mindre aktuell. Exempel på nordiska paralleller kan dock vara *Kallebiorg* i Ronneby sn. på 1570-talet. Svenskt ortnamnslexikon (SOL2016: 166) föreslår här att möjligen en kallkälla eller en höjd som” varit särskilt utsatt för köld och frost” ligger bakom prefixet. Men kall luft är tyngre än varmare och rinner därför ner i dalgångar och sänkor. Man talar om ”köldhål”. Det är främst vindfaktorn som, när det blåser, sänker temperaturen. Detta fenomen inträffar överallt och blir knappast tillräckligt lokalt och varaktigt för att ge anledning eller möjlighet till denotation. Kallkällor är vanliga, dock inte uppe på berg.

Ett annat och äldre exempel än *Kallebiorg* är *j Kaldakutum*, en by i Västerlösa sn. , Östergötland, i vilken en gård skänks 1376 till klostret i Vadstena av bl.a. Skäring Iliansson (SDHK 10803). 1502 har namnet blivit *kalla kotta*. I de tidigaste husförhörlängderna (Västerlösa AI/1 1778-1784) heter byn *Karlekutta* i registret och *Karlekuta* och *Westergården* på s. 34. Franzén behandlar detta ortnamn utförligt och anvisar betydelserna ’hydda’, ’oansenlig stuga’, ’ruckel’, ’kyffe’ och ’Hytte, lidet Hus; lidet Værelse eller Rum’. Här finns den fsv. motsvarigheten till lapparnas ’kåta’ (Franzén K.G. 1937:192 ff.).

Det vore märkligt om ortnamn över ytan, vid färdvägar på land och vid farbara vatten, som utpekar vissa bebyggelser som lämpliga för övernattning för resande, skulle saknas i vikingatida och medeltida Norden. Kan *Berga*, *Berg* och *-berga* avse en gård eller by där övernattningsmöjligheter för resande fanns? *bärke* i *härbärke* har ursprungligen med militär inkvartering att göra. Med kristendomen kom pilgrimsfärderna som ökade behovet av tak över huvudet. Klostren och själustugorna tillgodosåg delvis detta behov men lång tid dessförinnan har militär verksamhet, handel (marknadsplatser), skatteindrivning, ting och kult skapat behov av husly vid väg.

Den venetianske skeppsägaren och befälhavaren Pietro Quirini med endast tio man överlevde ett skeppsbrott och kom iland på den norska ön Röst i Lofoten i januari 1432. Till fots tar de sig på sommaren från Trondheim genom Sverige till Stegeborg i Östergötland, där en landsman är hövitsman. Med hans bistånd tar de sig hem via Lödöse hamn. Quirini skildrar i en handskrift denna äventyrliga färd. I en översättning till svenska 1770 heter det: ”Wi hade på vägen slätta härbärgen, så att på flera ställen war icke en bit bröd til fångs. Wi träffade dock stundom rätt goda härbärgen, der wi fingo öl, kött och annat vad wi behöfde. - - Ju längre wi reste, ju färre härbärgen fingo wi, så at wi stundom foro rätt långt innan wi träffade något. - - Vår wägvisare, som wäl wiste huru det war brukligt, öppnade om nattetiden sjelf dörrarna på härbärgen, då wi gingo dit in och funno der bord och bänkar, samt läderbolster, uppstoppade med fjäder, dem man brukade i stället för Madrasser. Allt stod der öppet, och wi togo oss Mat, som

der fans, och lade oss derpå at vila.” (Quirini 1770 : 126ff).

Berättelsen visar att det i Sverige sommaren 1432 fanns ett organiserat nät av härbärgen, enkla gästgiverier, för resande längs viktiga samfärdselstråk. Vägvisaren, som ansvarade för sin del av sträckan, var väl förtrogen med var nattlogi och föda var att finna. En gemensam benämning på många av dessa nattlogin vore inte bara tänkbar. En sådan bör ha funnits och fortfarande kunna spåras bland bebyggelsenamnen.

I Skänninge stadga 1335, knappt hundra år före Quirinis erfarenheter av hotellstandarden, förekommer ordet *sömpnherbærghe* i samband med föreskrifter för omhändertagande av vägfarande (SD 4, s.463). Som gemensamt ortnamn för gårdar med faciliteter för resandes ’tak över huvudet’ kunde *Berga* av *bjarga*, fn. med eller utan prefix fungera. Som framgått (s.5) har bl.a. Sandred funnit att *beorg*, *beorh* m. feng. inte betyder ’berg’ utan ’tillflyktsort’. ’Tak över huvudet’ och ’tillflykt’ är semantiskt näraliggande. Samma missuppfattning som i England kan ha uppstått och fortfarande råda i bl.a. vårt land.

’Värdshus, gästgivargård’ är på franska *auberge* f., italienska och spanska *albergo* m.. Man tror att dessa ord har germanskt ursprung. Motsvarigheten på tyska är *Herberge* f..

Det tidigast belagda försöket att få slut på de svenska böndernas plågoris, våldgästningen, finns i Alsnö stadga. Efter den bär kung Magnus Ladulås med stor sannolikhet sitt binamn. Stadgan skrevs under 1279 eller 1280 i kungens hus på Adelsö, inte långt från Birkas ruiner. Den är mest omtalad som urkund för det svenska frälset, adeln, men här är endast gästningen av intresse. Allmogem ålades att ta emot resande, dock med högst två hästar på varje gård och att utan kostnad härbärgera de resande. Förplägnaden skulle betalas med gängse pris, dvs. priset i närmaste köpstad. En rättare skulle hänvisa de resande till lämplig gård i byn. Men man gör ett viktigt undantag: ”Om någon, finnes där, som vill speciellt (*hemulikee*) taga till sig och köpa in det, som han ej hafver själf, för att han skall kunna sälja ut till de vägfarande, då sälje han så dyrt han kan, *swa pyt hwaru at fylghee ma*” (Jacobsson 1919:49).

Därmed har kungen utfärdat den äldsta kända förordningen för gästgiveriet i Sverige. Han föreskrev senare, 1335, i Skänninge stadga, inrättandet av *tavernor*, lånat från Romarrikets ’taberna’, med bestämda avstånd längs de viktiga vägarna. Detta lånord har dock inte avsatt spår i våra ortnamn. Det finns däremot längs romerska härvägar, vilket kung Magnus bör ha känt till (s.44).

Det tidigaste säkra belägget för *berga*-namn, *Gillberga*, påträffas nära 100 år före Alsnö stadga. Det handlar om jord i en av flera gårdar och byar som jarlen Birger Brosa och hans hustru Birgitta Haraldsdotter donerar till *Riseberga* nunnekloster i Närke någon gång mellan 1180 och 1202 (SDHK 245). Efter jarlens död 1202 tillbringade Birgitta sina sista år i detta kloster.

Besluten i Alsnö stadga har inte givit upphov till de ortnamn som denna undersökning avser. Efterleden *-berga* är förkristen. Särskilt fruktbarhetsguden Frej, även kallad Frö, har ansetts återfinnas i förleden.

I det kristna Sverige har prästgårdarna använts som natthärbärge för framförallt ståndspersoner. Under den katolska tiden hade även klostren den funktionen och för en bredare krets, bl.a. pilgrimer. Såväl kloster som prästgårdar har burit namn med efterleden *-berga*. En prästgård, i Gryts sn. Östergötland, heter oväntat *Odhinsberghum* dat. år 1348 (Lindroth 1923:129). Ännu ett kyrkoherdebo-ställe *Onsberga* eller *Odensberga*, har funnits i Sättersta sn. i Södermanland.

Den gamla germanska gästfriheten är omskriven redan av Tacitus i *Germania* kap. 21. "Att förvägra någon människa, vem det än må vara, tak över huvudet betraktas som nidingsdåd." (Önnefors 2005:42). Det var en dygd som de nya, kristna idealen väl anslöt till. Om man härbärgerade behövande kunde man påräkna ett behagligare liv efter detta. Landslagarna är tydliga på denna punkt: "Gud vill ej glömma dem som gärna vilja hysa och härbärgera den fattige. Kristus var gäst hos människorna på jorden. Han give oss alla för gästning i himmelriket. Amen." (Upplandslagen, Köpmålabalkens avslutning).

Förleder

Många medeltida *berganamn* har förleder. Flera är svåra att förklara tillsammans med *berga* i betydelsen 'berg'. En granskning av några sådana förleder borde kunna visa en annan, möjlig, sakligt motiverad innebörd av *berga* i namngivningsögonblicket. Man får dock räkna med att en del av dessa förleder kan vara sekundära.

Skeberga, Knarrberg, Fløysberg – hamnar eller höjder?

Man finner än idag *Skeberga* vid Mälaren, nära Kungs Husby kyrka, och ytterligare ett, även det i Uppland, belagt 1291, vid *Skebergaån*, ett biflöde till Olandsån och nära Husby Inninge i Stavby sn.. Båda dessa gårdar/byar omges av fornlämningar som t.ex. fornborg, gravfält och runstenar. På Torsö i Vänern utanför Mariestad ligger ett tredje *Skeberga*. Där har stått en runsten med bl.a. personnamnet *Viking* i inskriften. Förleden *ske-* härrör sannolikt från *sked* eller *skeid* med betydelsen 'skepp', i synnerhet 'skepp för strid', isl. *skeid* = båt, skepp (Falk 1995 :122f.). Den poetiska omskrivningen *Skidbladner* avser guden Frejs skepp, som alltid hade fördevind.

Vid Oslofjordens mynning, nära *Tønsberg*, ligger hamnen *Knarberg*. *Knarr* är en lastdryg skeppstyp, belagd i sex svenska runinskrifter. Rygh skriver om denna hamn att namnet *Knarberg* "kan være brugt om en Høide, under hvilken man havde Knarrer liggende trukne op paa Land, eller under hvilken saadanne Skibe pleiede at lægge til" (Rygh 1907:237).

Det finns även på Jyllands västkust ett danskt *Knarbjerg*. I 'Danmarks stednavne' är ett av två förslag till tolkning glda. *knar*, (handels)skib. "Stedet ligger nær den oprindelige fjordvig Kilen" (Albøge 1984:90, se även inledningen om bjerg, s. XXIV). Kilen har länge hyst Viborgs närmaste nordsjöhamn. När 'knarrar' svarade för det långväga handelsutbytet, var det ojämförligt mycket naturligare att orter av betydelse i detta sammanhang benämndes efter deras funktion än efter en mycket vanlig terrängformation utan samband med sjöfart..

Försöker man språkligt koppla ihop 'skepp' och 'berg' i ortnamn ser sjöfolk semantiska svårigheter. Bergrum för örlogsfartyg är en sentida företeelse. Där-
emot är sammanhanget mellan 'skepp' och 'bärga' oproblematiskt. *Skeberga*
och *Knarrberg* har sannolikt varit hamnar med skyddande anordningar för män-
niskor och skepp.

Norska *Flesberg* i Buskerud fylke ligger vid älven Lågan ca. 30 km. upp-
ströms *Kongsberg*. Rygh skriver: "Efter de ældste Kilder skulde den gamle Form
være *Fløysberg*, der bliver vanskeligt at forklare, da. *fløy* n., Fartøi, neppe giver
nogen rimelig Mening i denne Forbindelse.[---] Gaarden kan oprindelig være en
Del af Berg" (Rygh 1897 I:368). Att forntida sjöfart på Lågan inte slutade vid
Kongsberg, kungens gård, utan fortsatte till nuvarande *Flesberg* säger oss må-
hända ortnamnsbelägget från ca. 1300. I norrön litteratur används *fley*, *fløy* dock
ofta i betydelsen 'färja' (Falk 1995:112). En sådan behövdes kanske för passage
av Lågan.

Kungens 'berg', gård eller berg?

Kungsberga på Färingsö i Mälaren anses ha varit ett av kung Magnus Birgers-
sons 'Ladulås' slott. Dess namn *kunnungxbergh* är belagt i originalbrev 1277
(SD 1:513). I Karl Knutsson Bondes jordebok från 1450-talet bestod byn av tolv
gårdar, som brukades av landbor (DMS Uppland 1:7).

Ett brev 1367, av Norges kung Håkan Magnusson, nämner gården *Konungs-
berg* i Alsens sn. i Jämtland (SDHK 9116). Några år tidigare benämndes samma
gård "villam *biergh*" i ett brev på latin 1346 (SDHK 5259). Senare belägg inne-
håller *Berge*, dat.sing. av 'berg'.

En gård *Konungsberg*, *Konungs-Berga*, har funnits i Mjölby sn. som korsas av
Svärtaån. Elof Bengtsson, sonson till en halvbror till Birger Jarl, donerade mark
där till Alvastra kloster 1363 enär sonen Sune lovat anlägga munkkåpan (DS 3:
s. 43, DS 8: s. 318).

Gårdsnamnet *Konungaberga*, *Kungberga*, nära Runtuna kyrka i Södermanland
är belagt första gången 1455 i en originalhandskrift (RAp Aspalöt 19/6). Till
Kungberga har man kunnat komma med båt från Svärtaåns utlopp i havet vid
Nyköping. En domshandling från 1425 belägger en lagstadgad båtled med fem
alnars bredd nordvart norr om Svärta kyrka (Westman 1927: 11). Under färden
passerar man teofora *Torsberga*. Innanför *Torsberga* ligger gården *Inneberga*,
även den en gång vid vattnet.

Syftar *-bergh* och *-berga* i *Kungs-* och *Kungberga* på nivåförhållanden i ter-
rängen eller är det verksamhet, funktion, bebyggelse som varit namngivande ?
Det ligger nära till hands att tro att namnet syftat till att fastslå ett ägoförhållande
rörande mark och byggnader. Att kungliga gods systematiskt skulle vara belägna
på eller vid hälleberget är inte troligt. De bör ha valts vid viktiga färdvägar och
bördig åkermark. Byarna och gårdarna tillhörde kronan och användes av ko-
nungen, som med all säkerhet eftersträvade god avkastning.

I Strängnäs stad finns nuvarande stadsdelen *Kungsberget* belagd nära vattnet

1323, med misstänkta låneöversättningen *monte regis* (SD 3 s. 584). Det syftar på någon infrastruktur som nyttjats av eller tillhört kungen sedan länge, kanske en gård med ett befäst hus. Nivån över Mälarens yta jämfört med staden i övrigt är inte iögonenfallande. På ryggen till ett gåvobrev från 1438 avseende fast egendom i Strängnäs har registratorn med samtida hand präntat ”proppe *snekkeberg*”, dvs. ”nära *snekkeberg*” (SMR:742). Ortnamnsarkivets uppgiftslämnare har noterat: ”Kan vara ändrat från *skekkeberg*”. Det senare ortnamnet har dock inte påträffats i de nordiska länderna. En noggrann kontroll med moderna hjälpmedel, utförd 2015 av docent Sara Risberg, Svenskt Diplomatarium, resulterade i läsningen ”*snekkeberg*”, som kanske kan tolkas som ’varv’. I Danmark har arkeologerna funnit en varvsplats från 1100-talet vid *Snekkebjerg* på Falster (även s.11). Sexton *Kungshamn*, *Konungshamn* återfinns däremot som ortnamn i Sverige och Finland (Schück 1950:108ff.). Deras lägen talar i flera fall för att de kan ha varit samlingsplatser för delar av ledungsflottan.

Högberga, Brantberga, Digerberg

Eftersom läget vid eller på en höjd enligt nuvarande uppfattning är förklaringen till ortnamn med efterleden *berga* borde graden av höjd kunna användas för att särskilja namnet. En gård eller by som, jämfört med andra orter med *berganamn*, var osedvanligt högt belägen borde t.ex. ha kunnat kallas t.ex.

**Högberga* eller **Hoberga*. Analogt, men osannolikt, vore väl **Lågberga* och **Flatberga*. Namnarkivets ortnamnsregister innehåller emellertid inget belägg för något sådant medeltida bebyggelsenamn. *Hög* syftar dessutom, i de flesta gamla bebyggelsenamn, inte på adjektivet utan på substantivet ’*hög*’, ’gravhög’.

Andra egenskaper hos berg är att de kan vara branta. **Brantberga* och **Bråberga* finns inte. *Branta-* eller *branteberg* ger 15 träffar i ortnamnsregistret, 14 naturnamn och ett bebyggelsenamn, *Branteberg* i N. Solberga sn., Jönköpings län. Belägget är *Brantabergh* (1480). ”Norr om gården ligga *Brantebergen*, efter vilka gården torde vara uppkallad” (Moberg 1944: 50, 77). Det synes inte som om primära *berganamn* på bebyggelse förtydligats genom förleden ’brant’ eller ’brå’. *Digher*, *deggher* fsv. har också undersökts. En gård, *Dygraberghom*, i Väterhaninge sn. i Södermanland är 1401 nämnd en gång på brevets baksida (SD 1 s.72). Sannolikt har skrivaren markerat att det rör sig om den större av de två *Bergagårdarna* i närheten av varandra. Ortnamnsregistret innehåller inga medeltida gårdar eller byar med namnet *Digerberg(a)*.

Solberga

Svenskt ortnamnslexikon (2016: 296) innehåller orter med namnet *Solberga*. Betydelsen anges vara ”det solbelysta berget”, ”berg som är särskilt solbelysta” eller höjder som är solbelysta. ”På Solberg i Brunflo och Hammerdal har nog inte solen skinit mer än på andra berg” skriver dock Carl Ivar Lindberg (1935:7).

Kalkar visar med tidiga belägg att no. *Solb(j)ærg*, motsvarar fsv. *solbiärghan*, ’solnedgång’. Han anför att ordstammen är ”bringe i skjul (smlgn. t. bergen)”

(Kalkar 1881-1907 1:211 och 4:35). Även Söderwall hänför solens nedgång till **biärgha** och använder fem gamla belägg (Söderwall 1894-1918, vol.1:118). Inget aktuellt lexikon förknippar däremot solen med 'berg'.

Riseberga, Vårfruberga, Solberga och Gudsberga är fyra svenska medeltida cistercienserkloster som har *berganamn* utan att ligga på eller vid berg. I tyska Pfalz är Otterberg ett kloster grundat 1145. Det ligger vid floden Otter av vilken det fått sitt namn. Cistercienserna beaktade alltid vattenförsörjningen och lade aldrig kloster på en höjd (Gaud: 286, 46). I Svenskt ortnamnslexikon (2016:106) läser man: "Namnet Gudsberga, äldst Gudsberg, tycks ha valts av abbotarna vid klostren i Alvastra i Östergötland och Julita i Sörmland..... Efterleden *berg* är troligast schablonmässigt given, må vara att klostrets läge i en dalgång mellan två närliggande berg kan ha verkat inspirerande".

Nunneklostret Solberga i Visby bar sannolikt ett kristet namn som ledningen funnit lämpligt. Det är inte troligt att utomstående betraktare av byggnaderna funnit dem belägna på ett särskilt solbelyst berg. Diplomatiariets "in Monte solis" år 1349 (SD 6 s.106) är en ordagrann men vilseledande låneöversättning av detta klostrets namn, som den påvlige legatens Wilhelm av Sabina skrivare med otillräckliga kunskaper i fornsvenska, kan vara skyldig till redan år 1248.

Kloster har, så länge de funnits, tagit emot och härbärgerat vägfärdande. Att ett och samma semantiskt otillfredsställande appellativ i fyra svenska klostrets namn skulle vara schablonmässigt är inte sannolikt. Så lätt tog man nog inte på de kristna symbolvärdena. Däremot har man att söka egenskaper som är gemensamma för kloster som tillhör samma orden och som därför motiverar den gemensamma efterleden. Kanske bildades den av ord med innebörden 'bärga', 'frälsa', 'skydda' t.ex. efterleden i 'härberge'? I våra kristna runinskrifter finns flera gånger sådana ord, verbet *bjarga* och substantivet obrutna *birk*. 'Tillflykt', 'härbärge' vore i sak begripliga tolkningar.

Berg, *Berga* och efterleden *-berga* finns i 42 namn på svenska kyrksocknar (Riksantikvarieämbetets förteckning). Orsaken kan vara densamma som ligger bakom de nyss nämnda klostrens och även flera prästgårdars namn. Fem av dessa socknar, alla från tidig medeltid, bär, liksom respektive kyrka, namnet *Solberg*.

Trygve Vik ger en intressant förklaring av ortnamnet *Solberg* i den norska kommunen Ås bygdebok. Han kopplar namnet till solkulten och till bål som brunnit på samlingsplatser i midsommarnatten. Glöden täcktes symboliskt med aska för att bevaras och solen komma tillbaka. *Solbjorg* är det norska ordet för detta. Betydelsen är nu glömd. Det lever kvar som kvinnonamn och till del i *eldbjorg*, bevarandet av glöd till nästa dag. Tändstickor är en sen uppfinning. SAOB, E 407, innehåller *fästa elden* (gm att övertäcka glöderna med aska), hindra elden (på härden) att komma lös. I Norge finns omkring hundra gårdar med namnet *Solberg* och *Solbjør* på platser där man kan ha dyrkat solen. I socknen Ås finns två gårdar *Solberg*. "Ingen av gårdene har noe med berg eller fjell å gjøre" (Vik 1978: 142-145). *Eldbjorgdag*, 14de dag jul, infaller "den dag da

man *bjerger* eller slukker ilden, efterat julegjesterne e draget bort” (Falk H. & Torp A. 1903-06: 134).

Hällristningar med stort inslag av solsymboler har påträffats nära orter med belagda medeltida namn *Solberg(a)* (t.ex.Hjulsta vid Växjö, Frännarp i Gryt sn.i Skåne samt i Skjeberg, Smaalenene i Norge)(Lindroth 1915:71).

Solen som kultsymbol är övertygande belagd i nordisk bronsålder.

Riseberga

Man känner endast sex medeltida orter i nuvarande Sverige med namnet *Riseberga* eller *Risberga*. Namnarkivet innehåller 426 belägg för dessa sex orter vid sökning på äldre namnformer och på svenska (ett belägg för en gård i Malmö i fd. Husie sn. har då ej beaktats). Gemensamma variationer i stavningen av namnen på latin och svenska gör det sannolikt att det rör sig om samma namn. Denna slutsats styrks av de sex bebyggelsernas karaktär och belägenhet. De utgörs av ett cistercienskloster, en socken med ett annat sådant och fyra gårdar/byar belägna invid eller nära cistercienskloster. Mest känt är nunneklostret *Riseberga* i Edsbergs sn. Örebro län. Jarlen Birger Brosa donerade i slutet av 1100-talet mark i bl.a. *Gillberga* till detta kloster (SDHK nr 245).

Socken *Riseberga*, som nämndes av inledningsvis citerade Stobéus (s. 2), ligger vid Rönne å i Skåne. I socknen ligger *Herrevads kloster* grundat 1144 under den danska tiden, även det cistercienskloster. *Riseberga* sn. bär sannolikt sitt namn efter kyrkbyn *Risberga* omedelbart nedströms ruinen efter det ursprungliga *Herrevads kloster*, som inledningsvis kan ha kallats *Riseberga*. Alternativt kan den närbelägna gården ha tillhört klostret. Framförallt måste man förutsätta att kloster namngavs av ledande ordensmedlemmar och att det valda namnet hade en koppling till ordens ideal.

Birger Brosas donation till *Riseberga kloster* i Närke, dotterkloster till Vreta, innefattade bl.a. nio åttingar jord i **fiuelstaht**, lat., sannolikt i f.d. *Fivelstads* sn. Östergötlands län (Conradi Mattsson 1998: 211). Där finns byn *Risberga* mitt emellan Skänninge och Vadstena, 5 km. norr om Bjälbo kyrka. Man betraktar Bjälbo som Folkungaättens och Birger Brosas tidiga hemort. Till cisterciensklostret, *Vreta*, Sveriges äldsta kloster, är fågelvägen från detta *Risberga* 34 km..

Slutligen finns två bebyggelsenamn *Risberga* i de uppländska socknarna Teda och Östuna. Fågelvägen från *Risberga* i Teda till franciskankonventet, tiggarmunkarna, i Enköping var 8 km.Till cisterciensnunnorna i *Vårfruberga* på Fogdö, dotterkloster till *Julita*, var det dubbelt så långt med båt till och över Mälaren. Det var ändå nära. Ungefär lika nära var det från herrgården *Risberga* i Östuna sn. till cisterciensnunnorna i *Sko kloster* (Salsta orig. Skokl. 1:15).

Svenskt ortnamnslexikon vill hänföra förleden i namnet på klostret till ”ris i betydelse ’småskog’ eller ’skog där man samlar in ris’”. Efterleden är dativform av *berg*.”(SOL 2016: 263). Det är svårt att tro att man för cisterciensklostret i Edsberg sn.skulle ha valt detta namn om det inte uttryckte ordens ideal. Klostret och klosterkyrkan var byggda av sten. Namnet borde ha haft en avsiktlig an-

knytning till klostret. Det finns, enligt min mening, anledning att söka ett annat samband mellan de sex bebyggelsenamnen *Ris(e)berga*.

Då den tidiga cisterciensorden kan vara en gemensam nämnare vid namnbildningen bör dess karaktär och tidiga regler studeras. Orden tillkom som en reaktion mot en oönskad utveckling bland benediktinerna, som fjärrmat sig grundarens regler från 500-talet. Nu skulle klostren åter uppföras på ödsliga och avlägsna platser. Kroppssarbete, bl.a. förädling av vildmark, skulle utgöra en stor del av verksamheten. Man røjde buskskog i sumpiga områden för att skapa betesmark och för att bli självförsörjande vad gällde byggnadsvirke. Man fick inte ta uppodlad mark i anspråk. Namnen på de tidiga klostren speglar ibland denna strävan. Bernard de Clairvaux, cisterciensernas förgrundsgestalt, är uppkallad efter sitt kloster *Clairvaux*, som kan betyda ”den ljusa (eller glest bevuxna) dalen”. En ’glänta’ är på franska *clairière** och att risa (röja) skog, d.v.s. ’enlever les broussailles*’, är ’*éclaircir*’ (Hammar 1964 : 695). Flera medeltida franska cisterciensklöster med näraliggande namn är t.ex. *Clair marais* 1140, där *marais* ju betyder ’kärr’ och *La Boissière* 1131 av fornfranska *boisiere* som betyder ’glänta’. Men *Riseberga* på 1100-talets danska har kanske sitt ursprung redan i det sumpiga område söder om Dijon, *Cîteaux*, Cistercium lat., där det första klostret byggdes 1098 och som givit orden dess namn. *Cîteaux*, fornfranska, betyder ’vasstrå, rör, vass eller rö’. På medeltiden var ’ris’ i Sverige ett ord med flera betydelser: ’småskog, lund’, ’telning, kvist’, ’riskvistar, avhuggna grenar eller buskar’ mm. (Söderwall 1894-1918:260).

Nydala kloster, söder om småländska Vaggeryd, grundades samtidigt med Herrevads kloster. Dess namn är uppenbart inspirerat av moderklostret i *Clairvaux*. Prefixet pekar på existensen av ett äldre kloster med samma appellativ, ’dal’. Att även medeltida namnet *Riseberga* kan ha en cisterciensk anknytning bör därför inte uteslutas. Nunneklostret, nära och norr om Vaggeryd kallades *Byarum*. *Rum* i *Byarum* betyder ’röjning, öppen plats’. Samma ord är i grunden namnet *Roma* för klostret på Gotland, som tidigast kallades latiniseringen *gutnalia*.

De stora ordnarna hade skilda preferenser för val av plats för sina kloster. Detta framgår bl.a. av ett medeltida talesätt: ”Bernhardus valles, colles Benedictus amabat, Franciscus vicos, magnas Dominicus urbes” (Gaud 2001:46). Cistercienserna ansåg tillgången på vatten mycket betydelsefull och byggde därför i dalar och vid vattendrag. Benediktinerna däremot värdesatte att klostren syntes på långt håll till ledning för vägfarande. På kullar eller höjder byggde de sina kloster. De svenska klostren med namnefterleden *berga* var alla, som framgått, cisterciensklöster.

Stora jordegendomar donerades eller testamenterades till kloster. En grupp av sådana jordbruk kallades i Frankrike, Sverige och Danmark av cistercienserna *grangier*. Där arbetade lekbröder för klostrets samlade produktion. Enligt cisterciensernas ursprungliga regler skulle dessa inte finnas längre bort från klostret

än en dagsresa. De fyra gårdarna med de bevarade gårdsnamnen *Ris(e)berg(a)* kan ha en sådan bakgrund.

Gillberga

Förleden *gill* finns till *-berga*. Ortnamnsregistret innehåller 412 belägg för äldre namnformer av svenska bebyggelsenamnet *Gillberga*. De 412 beläggen avser ett 20-tal medeltida härad, socknar, byar och gårdar med detta namn. Huvuddelen finns i Mälardalslandskapen. Orterna är eller har varit belägna vid samfärdsleder och ligger ofta vid fornlämningar från brons- och järnåldrarna, vilket framgår av Riksantikvarieämbetets Fornsök. Ortnamnet *Gillberga*, ” har tolkats bl.a. som innehållande ett ord fsv. **gilb(i)ærgh* med ännu ej fastställd betydelse” (SOL 2016:98).

Fvn. och no. dial. *gil* som är ”bergsklyfta o.dyl.” har föreslagits som förled. Lindroth har, enligt Ståhle, betvivlat denna tolknings riktighet och velat göra gällande, att ”dessa orters mängd och läge i förhållande till de gamla helgedomarna visa på en innebörd av kultisk-social art” (Ståhle 1946:215). Ståhles förslag har avvisats i en postumt publicerad artikel av Lars Hellberg i *Namn och Bygd* 2013 nr 101 s. 13. Han har skrivit om *Gillberga*: ”Detta kan inte vara sammansatt med ett **gil* ’klyfta’ såsom man vanligen utan tillräcklig saklig motivering antagit (t.ex. Ståhle 1946 :215f.). Vid flertalet G. är i själva verket en sådan tolkning helt utesluten”. Hellberg avslutar med att konstatera att diskussionen kring detta dunkla ortnamn fortsätter. Hellberg har tidigare givit uttryck för att *Gillberga* inte skulle vara ett sammansatt ortnamn. Han söker i stället ett ursprungligt appellativ fsv. **gillb(i)ærgh* (Hellberg 1975:97). Brink anser namnet vara sammansatt (Brink 1997:412; 1998:310) men föreslår ingen förled. I själva verket är det efterleden som utgör svårigheten och skapar problemet.

Rygh (1903: 159) avvisar också tolkningen ”bergsklyfta” för bl.a. no. *Gilberg* av *Gildbergum* och anser det rimligt att den ursprungliga formen är *Gildruberget* av *gildra* f., ’fälla’, alltså ”et Berg, hvori Gildrer saettes”.

Ett 60-tal naturnamn i Sverige har förlederna *gill*, *gills*, *giller*, *gillers*, *gilling* eller *gillings* kopplade till ord för vattendrag eller fiskeplatser som t.ex. ’sjön’, ’fjärden’, ’hamn’, ’bäck’, ’fors’, ’tjärn’, ’viken’, ’vattnet’, ’ön’, ’ån’, ’ören’, ’holme’ eller ’hälla’. Ingen by eller gård *Gillberga* ligger vid *Gillberget*. Däremot finns terrängnamnen *Gillberget* och *Gillerberget*, båda i Haverö sn., Västernorrlands län, för var sitt berg där man med Rygh kunde tänka sig ”ett berg där fällor sättes”.

Förleder, som skulle ge stöd åt den rådande uppfattningen att efterleden *berga* primärt är att hänföra till ’berg’, har inte påträffats.

Medeltida *berganamn*

I medeltida brevsamlingar är *Berga* och *Berg*, med eller utan prefix, ofta återkommande ortnamn. Breven är skrivna på fornsvenska eller latin. Av innehåll och ordval kan man dra några i detta sammanhang betydelsefulla slutsatser.

Dock bör man hålla i minnet att huvuddelen av diplomerna avhandlar kyrko- och frälsejord. Mera sällan rör det sig om självägande bönder.

I en tidig köpehandling 1332 (SDHK 3876) rörande en gård i *Gillberga* by i Svennevads socken, Örebro län, finns en oväntad passus "*quam possedit magnus Birghirsson*". Så hette bl.a enligt Snorre Sturlasson en av Birger Brosas söner men det är sannolikt kungen Magnus Birgerson (1240-1290) som varit en av tidigare ägare. Även motpartens brev finns i bevar. Där heter det: "*et quondam possessis per Magnum Birghersson*" (SDHK 3877). Redan det faktum att man nämner en av tidigare ägare, som inte berörs av den aktuella transaktionen, visar att denne inte är vem som helst. Han förutsätts dessutom vara känd eftersom hemorten uteslutits.

Som framgått har jarlen Birger Brosa mot slutet av 1100-talet skänkt jord i *Gillberga* till *Riseberga kloster*. I vilket av flera *Gillberga*, som de två åttingarna jord låg, har inte kunnat fastställas och det är inte heller säkert att namnet finns kvar. Gåvobrevet visar dock att jarlen redan under perioden 1180-1202 varit ägare av mark i en by som då benämnts *Gillberga*.

Byn *Gillberga* i Persnäs sn., Åkerbo härad på Öland är belagd i *Sko klostres* jordebok 1302 s.20. Klostret innehade där jord under landbodrift. Cistercienserklostret *Byarum* i Småland, som under 1200-talet lades ner varvid nunnorna flyttade till *Sko*, var tidigare ägare till denna jord med närhet till havsfiske. Munkar och nunnor fick som bekant inte äta kött. Risebergas nunnor spisade lax från Birger Brosas fd. hela anpart av fisket i Klarälven i Värmland och sill som kom från vattnen runt södra Öland. Kung Erik Knutsson hade skänkt klostret gården *Sviby* (*Sweabodh*) i Ventlinge socken på Öland år 1212 (DS 1:166).

En annan gård, senare säteri, *Gillberga* i Fasterna sn. i Uppland, tidigast belagd 1328, ägdes fram till 1383 av *S:ta Klara kloster* i Stockholm (SDHK 12403 och 12317). Detta säteri ägdes senare av Svante Sture.

Bland ägare och nyttjare av medeltida gods benämnda *Berga* och *-berga* finner man kungar, jarlar, biskopar, präster, kloster, kyrkor, riddare, väpnare och stora privata jordägare. Utfärdare och sigillanter av dessa brev har bl.a. varit kung Birger och hans bröder, hertigarna, år 1306 (SDHK nr 2133). Flera av dessa gods var kungsgårdar, frälsegårdar, sätesgårdar och kallas idag ofta herrgårdar. De har utan tvivel åtnjutit ett högt socialt anseende. Uppkallelsenamnen är också många. Närheten till eventuella 'berg' har inte varit någon gemensam nämnare utan troligen av underordnad eller ingen betydelse i detta sammanhang. Viktigare har varit bördig jord, goda betesmarker och goda förbindelser. På latin har bl.a. *bergagårdar* under 12- t.o.m. 1400-talet i diplomerna omväxlande kallats *curia*, *mansio* eller *villa* (Andræ 1960:88f.). *Curia regis*, som sedan 1000-talet i vad som nu är Tyskland, betecknade kungligt hov, har ursprung redan i det antika Rom (Niermeyer 1954 : artikel *curia* 17 och 18). Latinets *cūrātio*, f. betyder 'omsorg', 'skötsel', 'vård', 'förvaltning'. Det överraskande gårdsnamnet *Bondberga* i Grödinge sn. ger Erland Rosell anledning att 1930 i Ortnamnsregistret skriva: "Vanligt binamn på 3-4 *Berga* i motsats till *Herrberga* = 1-2 *Berga*."

Mansio var en benämning i Romarriket för värdshus vid huvudvägar för resande i statlig tjänst. I England betyder lånordet 'mansion' 'herrgårdsbyggnad'.

Ärkebiskopsbordets jordinnehav redovisades efter *curior*. Huvudgården i varje förvaltningsenhet kallades *curia* (Dahlbäck 1977:8, 37 not 20). Kungsgården på Frösön i Jämtland kallas *curia regis Forbergh* i ett brev 1428 (Dipl.norv. IX sid. 237). *Kungsberga* kan vara ett av svenska namn på kungsgårdar, *curia regis*.

Hov är ett medeltida gårdsnamn, som på kontinenten kopplas samman med *curia regis*. Vid flera tillfällen uppträder i Sverige *bergan*namn och *Hov* på närbelägna gårdar, t.ex. på Frösön i Jämtland med kungsgården *Forberg* och gården *Hov*. På Adelsö i Mälaren bär den vikingatida kungsgården nu namnet *Hovgården*. Den nyttjades av hovet när kungen vistades på Alsnö hus, det medeltida palatset från 1200-talet.

Bergagårdar har ibland varit huvudgårdar i ett större markinnehav brukat av landbor, som inte ägt sin mark. I ett morgongåvobrev 1306 står: "...curias meas dictas *Byerghæ* et...cum colonis .". [mina gårdar som heter *Byerghæ* och ...med torp] (SDHK nr 2133). Jordägaren har inte alltid bott på gården. En förvaltare, 'bryte', betrodd träl, leder arbetet på huvudgården. Två belägg finns för runsvenska 'bryte' (Peterson 1994: 8). På *Adelsö* i Mälaren vittnar en runinskrift på en jordfast sten om kungens bryte (U 11) och vid just sedermera *Gillberga* i Västerljungs sn., Södermanland, har Sigvaldi under vikingatid låtit rista och resa sten över ---**kel, brytja sin** (Sö 42). Den nedre delen av runstenen påträffades under 1600-talet i en husgrund i *Gillberga Sörgården*. *Gillberga* var då en by bestående av frälsehemman (Lantmäteristyrelsens arkiv, Västerljungs sn., *Gillberga* nr 1-3, 1774-1849).

Efterleden *-berga* har använts i ortnamn för stormäns gårdar ofta belägna i fornminnesrik omgivning och vid hålvägar och vattenvägar. Det har ofta varit nära till kyrkor, tings- och handelsplatser. Men det har också använts av självägande bönder och då betecknat genomsnittliga jordinnehav.

Gillberga med annat appellativ

Förleden *gill* har inte visat sig kompatibel med appellativet 'berg', 'förhöjning av jordskorpan' eller 'berg i dagen'.

Det återstår då att pröva förleden *gill* av 'gille' till en efterled med annan betydelse än 'berg', t.ex. nomen actionis av fn. *bjarga*. Fsv. *gilde* betyder 'betalning' i sammansättningar, 'gästbud', 'gillestuga' och 'brödraskap' och är verbaladjektiv till 'gälda', 'betala' (Hellquist 1922:187). Man har sedan länge övervägt att *gill* i *Gillberga* skulle kunna syfta på medeltida 'gille' men förkastat detta av semantiska skäl. Ett samband mellan 'gillen' och 'berg' har inte kunnat visas.

'Gillen' är ingen nordisk uppfinning. Äldsta belägg är från år 779 e.Kr. då Karl den Store utfärdade en s.k. kapitular i Herstal (RGA 12:102). I dåvarande Danmark, kanske Malmö, dateras stadgar för S:t Knuts gille 1256 (SDHK 739). Enligt Scheffer är gillen inte kända på nordiskt område förrän cirka 1220 (KLM 5:324). Gillena i vårt land instiftades först i städerna. Under 1400-talet

kulminerar deras förekomst. Många städer har flera gillen och de bildas även på landsbygden. Varje gille hade en gillestuga för sina sammankomster. Vid Forsa kyrka i Hälsingland står huset, byggt av sten, ännu kvar.

En naturlig koppling mellan prefixet *gill* av *gille* och efterleden *-berga* saknas även med det i detta arbete föreslagna nya appellativet i *berganamn*. Bevarade gillestadgar ger inget stöd för att gillena, t.ex. på samma sätt som klostren, omhuldat resandes komfort eller inrättat gästgiverier för gilletts bröder och systrar. Medlemmarna uppförde eller förhyrde lokaler, lämpliga för sammankomster med i första hand världsliga nöjen, i städerna och på landsbygden. *Gillberga* är dessutom ett tidigt belagt *berganamn*, 1180-1202 (SDHK 245). Så tidigt finns inga svenska gillen belagda. Gillen i runinskrifter i Sigtuna och sannolikt även i Bjälbo hänförs till sammanslutningar av utländska köpmän (KLNM 5:302). Senare har den uppfattningen också framförts av Düwel. Annan förklaring till prefixet *gill* i *Gillberga* med den nu föreslagna efterleden måste sökas.

Gill av germ. **gildia-* är, enligt Hellquist, verbaladjektiv till 'gälda', 'betala'; alltså egentligen: 'som skall eller bör betalas'. I sammansättning med *-berga* kan man därmed ha avsett 'arrendegård', jordbruksfastighet för vilken brukaren, 'landbon' eller brukarna, 'landborna', betalar *avrad* eller *landgilde*, fsv. *landgildi*, *landgjald* i form av pengar eller produkter eller en kombination.

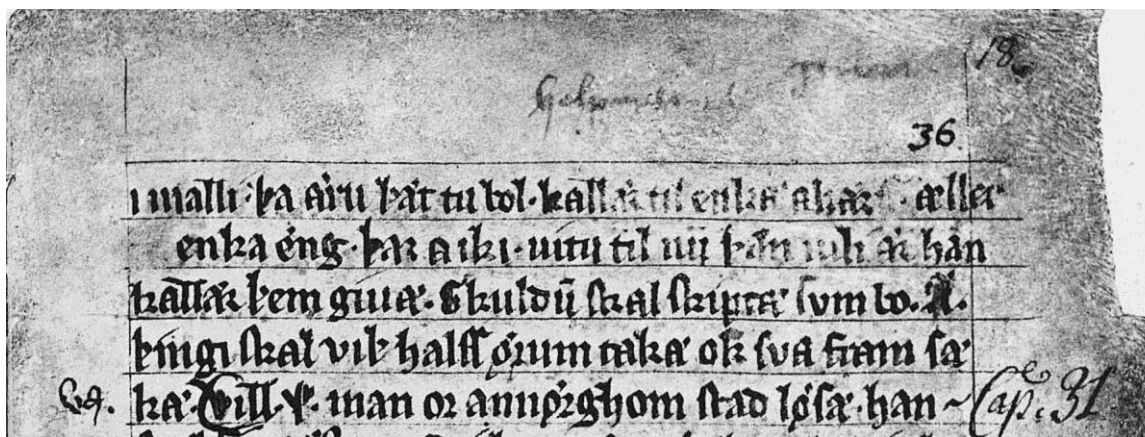
Redan den äldre Västgötalagen innehåller bestämmelser om förhållandet mellan jordägare och landbor (KLNM 10:201 ff.). Lagen är sammanställd på 1200-talet och är vår äldsta landskapslag. Samtidigt är den "den äldsta bevarade volymen på vårt språk" (Wiktorsson 2011 b : 22). Handskriften, Cod. Holm. B 59, som föreligger i en ny och för vår tid anpassad utgåva, har ett antal marginalanteckningar och rubriker av senare datum. Högst upp på dess sida 18[r] har någon skrivit *holwarder* och *gilberg*. Detta har nu gått att läsa med hjälp av teknisk utrustning. I utgåvans register anges dessa namn beteckna en anonym person (s.99) resp. ort (s.82). Om man läser texten på sidan 18 finner man en förklaring till anteckningarna. Översatt till nusvenska står där bl.a.: "På tinget skall (man) *hållsören* (mot) taga och så framlämna". En förklarande fotnot nr 68 säger om *hållsören*: " = gods som är mottaget till förvar under fullt ansvar". En tidigare förklaring av *hållsören* är "sådana lösören, som en arrendator övertog med skyldighet att återlämna dem vid arrendetidens slut, .." (Beckman 1974: 44).

På fornsvenska är *hållpenning* belagt i diplomerna (Myrdal, Tollin 2003: 140). Längre ner på sidan stadgas om hur förfares om landbo eller dennes hustru dör före fardagen samt vilka fardagarna är. Detta förklarar varför en tidig läsare, med intresse för handskrifter och med juridisk kunskap, kommenterat Ärvidabalkens 21.flock med ortnamnet *Gilberg* och befattningen *Holwarder* i marginalen.

Gillberga, *Gilberg* var, av anteckningen att döma, kanske ett vedertaget och vanligt namn på stora egendomar som drevs med landbodrift. *Holwarder* vore då en benämning för den som bevakade jordägarens intressen, t.ex. vad avsåg inventarierna. *Gilberg* vore då ett *hol*, 'håll', 'driftsställe'.

Mot bakgrund av handskriftens historia och handstilen anses de 27 anteck-

ningarna i marginalen vara gjorda av riksrådet Hogenskild Bielke, ägare till handskriften, någon gång under hans lagmanstid mot slutet av 1500-talet (Wiktorsson 2011 b :24),(Walde O. 1921: 229f.).

Övre delen av sidan 18[r] i Äldre Västgötalagen Cod. Holm. B 59.
Observera de två senare anteckningarna högst upp på sidan!

gilberg

holwarder¹⁵⁹

i malli · þa æru þæt tu bol · kallær til enkæ akærss · æller
enka¹⁶⁰ éng · þar a iki · uitu til num þæn uili ær han
kallær þem giuæ · Skuldum skal skiptæ svm bo · A ·
þingi skal viþ halss ørum takæ ok sva fram sæ
kæ¹⁶¹ · Vill · ʏ · man or annørghom stad løsæ · han

Samma text med nutida typsnitt.

Not 159 Namnet tillagt med senare kursiv stil ms. (Wiktorsson 2011:72).

Gillberg

Holmvard

emellan, då är det två gårdar. Säger (en) till(höra sig) enstaka åker eller
enstaka äng, där äger (han) icke bevis till, om inte den vill, som han
säger dem ge. (§ 3) Skulder skall (man) skifta som bo. På
tinget skall (man) hållsören⁶⁸ (mot)taga och så framläm-
na. (22) Vill en man en (annan) man ur trældom lösa, han

Texten översatt till nusvenska.

Not 68 =*gods som är mottaget till förvar under fullt ansvar.*

(Wiktorsson 2011:73).

Holmvard borde varit 'hållvakt'. Jfr. 'hushåll', 'rusthåll'. [Min anm.]

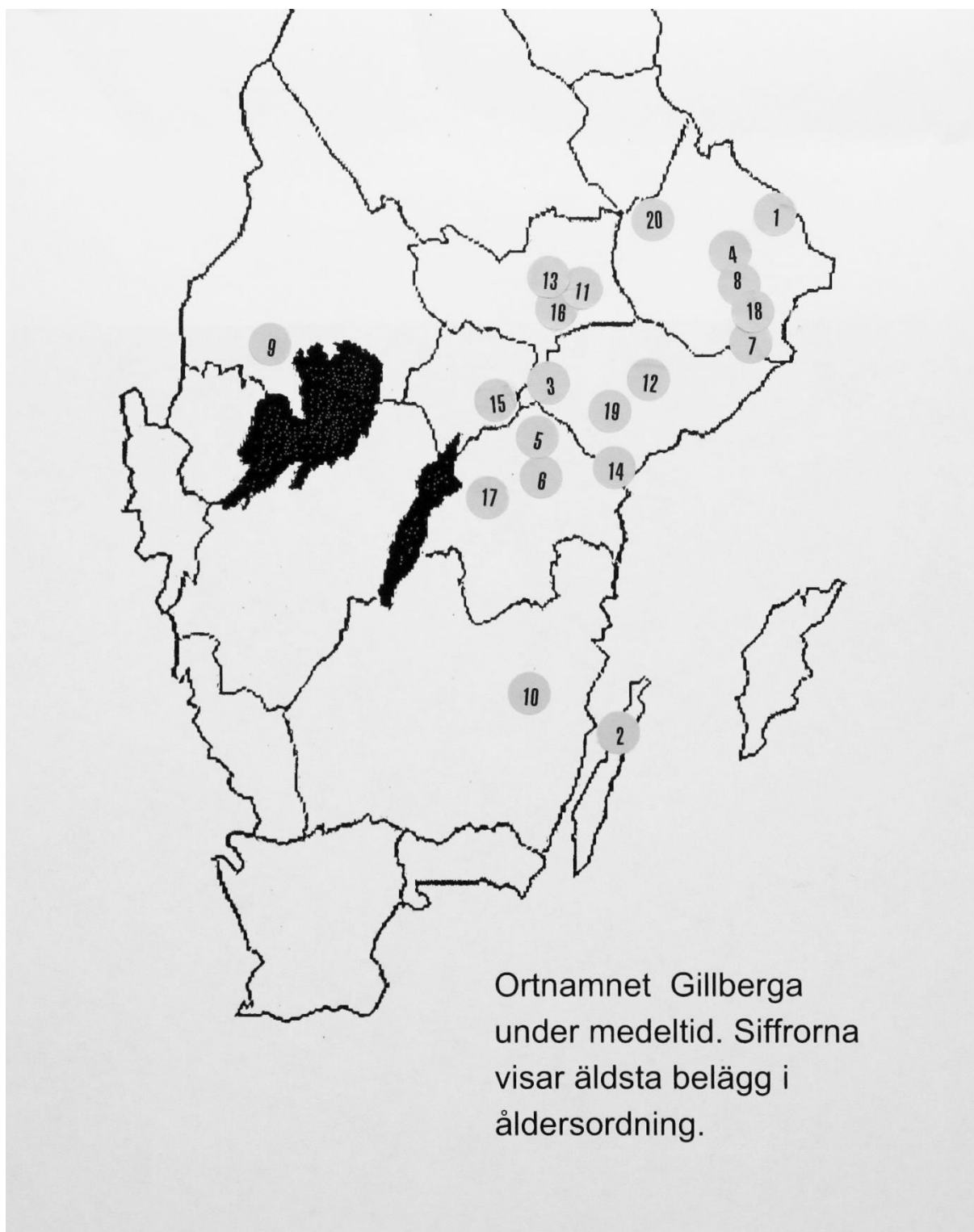
Klostrens, t.ex. Skoklosters, jordeböcker innehåller uppgifter om arrendeinkomster. Man var då inte beroende av lekbröder. Sannolikt var det också en effektivare driftform, som tog tillvara brukarnas egenintresse. Senast år 1291 hade Sko kloster nio gods förvaltade i huvudgårdsdrift och sex i landbodrift. På Öland hade man fem gods i landbodrift av vilka ett, *Gillberga*, nedan har nummer 2 (Björklund 2014: 140-143).

Denna tolkning av alla (20), huvudsakligen i Mälardalslän, belagda *Gillberg(a)* under medeltid ger ytterligare stöd åt förslaget att byta appellativ när de tidiga *bergagårdarnas* etymologi undersöks. Deras geografiska fördelning framgår av kartbilden på sid.35. Beläggen visar bebyggelsens ålder, art, ägoförhållanden och belägenhet.

Äldsta medeltida belägg för ortnamnet Gillberga i åldersordning :

1. By, Edebo socken, Frösåkers härad, Stockholms län.
1291 *In gilbergum* (förbigången i SD 2, s.104), där originaldiplomet är avtryckt (Uppgiften hämtad i Stig Olsson Nordbergs ”Fornsvenskan i våra latinska originaldiplom före 1300”, s. 53, not 9.) 1291 äger Uppsala domkyrka (fabrica) jord i byn (tillägg till Ds 1031). 1344 anges att kanonikatet Vallby (Uppsala domkyrka) haft jord i Gillberga, som bytts bort mot jord i Danmarks sn.
2. By, Persnäs socken, Åkerbo härad, Öland, Kalmar län.
1302 *In gilbergum* Sko klostres jordebok, s.20. (Sko klostres medeltida jordeböcker. Utg. av A. Peetre,SVSL. Lund 1953).
1302 har Gillberga 3,5 alnar jord under landbodrift. Del av byn har ägts av Byarums cistercienserkloster (”sub colonis”) i Småland innan detta kloster på 1200-talet avvecklades och nunnorna flyttade till Sko kloster. På 1540-talet bestod byn av 6 skattegårdar och 1 frälsegård (Det medeltida Sverige, 4, Småland, 3, Öland s.64-66).
3. Gillberga socken, Västerrekarne härad, Södermanlands län.
1316 25/11 *in ecclesia gilberghum* SD 3, s.287 orig.
Vid Hjälmarens östra ände och Eskilstunaåns utflöde.
4. Säteri, Fasterna socken, Sjuhundra härad, Stockholms län.
1328 1/11 *in Gilbærghum in Gilbergum* SD 4, s.80 Peringsköld, efter orig.1383 Klara kloster byter bort jord i *Gillberga*. SDHK 12403 och 12317. *Gillberga* har omfattat en gård även i *Källberga*. Den har vissa år kallats *Gillberga*. Torpen *Söderbol* och *Norrbol* i *Gillberga* skattar bara fyra pund smör vardera, vilket kallas ”landgille” i Svante Stures jordeböcker 1561-65. (Det medeltida Sverige, Uppland, 4, s. 111 f.).

5. Herrgård, Svennevads socken, Sköllersta härad, Örebro län.
1332 4/4 *curiam meam in gilberghum* SD 4, s. 263 orig.
Riksmarsken Torkel Knutsson var godsägare i socknen 1304 (DS 2:430),
styrde Sverige då Birger Magnusson var omyndig.
6. Gård, Kimstads socken, Memmings härad, Östergötlands län.
1342 24/2 *in gilberghum* SD 5, s. 97 orig.
7. By, Sollentuna socken och härad, Stockholms län.
1347 3/2 *de gilbierghæ in gilbierghæ* SD 5, s. 632 orig.
8. By, Kårsta socken, Långhundra härad, Stockholms län.
1348 30/3 *in villis Gilberghum* SD 6, s.18 orig.
9. Härad och socken, Värmlands län.
1357 18/6 *Apud ecclesiam Gilbierghæ* Sv.R.A.perg.I.
”troligen sätesgård för ridd. Amund Hatt” Styffe, Skand., s.188.
10. By, Högsby socken, Handbörds härad, Kalmar län.
1357 10/7 *in Gilberghom* SD 7:2, s. 210, nr 5767. Orig. DaRA.
Jarlen Erengisle Sunesson och hans hustru testamenterade till Vadstena kloster 1378. Ägonamn i byn: *Munkelycka*. Gustav I äger jord i Högsby.
Jordeböcker 1526-31, 1538-41. DMS 4 Småland 2 s.107.
11. Gård, Irsta socken, Siende härad, Västmanlands län.
1358 4/11 *in Gilberghum* SD 7 h.3 o. 127, nr 6009.
12. By, Ytterenhörna socken, Selebo härad, Södermanlands län.
1364 1/8 *ij giilbærghum* Sävstah. 1 s. 18 orig.
13. By, kronodomän, Skultuna socken, Norrbo härad, Västmanlands län.
1371 15/11 *in Gilbergum* Västmn. fm. årsskr. 3 (1884) s. 82. Avskr.
14. By, Västerljungs socken, Hölebo härad, Södermanlands län.
1383 17/3 *j gilberghom* Nyköping RAp orig.
15. By, Sköllersta socken och härad, Örebro län.
1387 21/2 *ii gillebærghom* Åkerby RAp orig.
16. Gård, Dingtuna socken, Tuhundra härad, Västmanlands län.
1394 24/11 *j gilberghom* Dingtuna RAp orig.

Anm. Belägget för jarlen Birger Brosas donation av två åttingar jord i *Gillberga* 1180 – 1202 är ej markerat på kartbilden. Belägenheten av detta *Gillberga* är okänd. K.G. Grandinson (1935: s. 3) föreslår nuvarande socknen *Gillberga*, Västerrekarne härad, vid Hjälmarens utlopp, på kartan nr 3. Att prefixet *Gill* åsyftar *landgille* tydliggörs ytterligare i texten till beläggen nr 2 och nr 4 ovan.

17. By, Kaga socken, Hanekinds härad, Östergötlands län.
1400 omkr. 29/6 *j gilberghum* Linkp orig.
Nu Stora Gillberga. Vreta och Alvastra kloster forna ägare.
18. By, Össeby-Garns socken, Vallentuna härad, Stockholms län.
1409 17/2 *i gilberghom* Almö RAp orig. SD:1038.
19. Gård, Råby-Rönö socken, Rönö härad, Södermanlands län.
1431 3/5 *j gylberghom* Aspa löt Strängnäsperg. orig.
20. By, Tolfta socken, Örbyhus härad, Uppsala län.
1496 23/2 *i gilbærghe* *i giilbærgha* Vallby Rap

berga i tidiga *berganamn*

Om prefixet *gil*, *gill*, i gårds- eller bynamnet utmärker en speciell driftform på medeltida svenska storgods med *berganamn* följer därav att gods med *berganamn* utan detta prefix också kan vara stora jordbruk, men med en äldre driftform, huvudgårdsdrift.

Undersökningen visar att appellativet i medeltida *berganamn* kan vara missuppfattat även i Sverige. Därmed har syftet med arbetet till stor del nåtts. Det återstår dock att finna ett eller flera andra förslag till härledning av dessa namn.

Det stora antalet orter med *berganamn*, deras lokalisering över ytan ofta med anslutning till forntida vattenvägar och nutida fornminnen vittnande om tidig och kontinuerlig bosättning, visar att en helt annan gemensam faktor än 'berg' kännetecknade dessa bebyggelser. "Sådant namn finnes nästan i alla socknar" skriver Broman i *Glysisvallur* (Broman 1911-1954 : del 4 s.260). På den punkten överdriver han åtminstone inte. Denna funktion eller faktor kunde ha en koppling till innebörden av homofona fsv. *bjarga*. Varierande höjder av olika slag i terrängen borde ha sämre förutsättningar för att ges en gemensam beteckning för en funktion av ekonomisk och juridisk betydelse.

Berga är ett av de mest diskuterade svenska plurala ortnamnen. Man förvånas över detta numerus då det ofta inte ens finns ett berg som kunnat vara namnbildande. Språkvetenskapligt är det därför svårt att hävda att appellativet är *berg*. Det är likaså svårt att tänka sig att olika former och grader av höjder bestående av sten, grus eller jord skulle göra sådant intryck eller vara av sådan betydelse att de gav upphov till gemensam efterled i namn på stora medeltida gods, på latin ofta betecknade *curia*. Den medeltida bergabebyggelsens inbördes lokalisering, syfte och art talar närmast för att namnet uttrycker en eller flera funktioner av sådan vikt att den av praktiska skäl givits en gemensam efterled.

Diplomatariet är i detta sammanhang den tidigaste rika svenska källan. Det innehåller ett stort antal *berganamn* på gårdar, byar, socknar, häradar och fästningar satta i sina sammanhang. Diplomen är oftast skrivna på latin. Namnen är

ibland latiniserade. Möjlighet att värdera källorna utgående från om handskrifterna föreligger i original eller avskrift finns i allmänhet.

Man slås av den höga status som utmärker boende, ägare, testatorer, donatorer, mottagare, säljare, köpare och arvingar till många av dessa gods och gårdar.

Ofta har en medeltida *bergagård* funnits i varje socken och ofta i kyrkbyn eller utgjort kyrkbyn. 42 socknar bär *berganamn*. Det kan betyda att ägaren till *bergagården* var inflytelserik och vid sockenbildningen kristen. Han eller hon ökade gärna sin prestige genom att göra sitt gårds- eller bynamn till socken-namn. Kanske utgjordes den första kristna församlingen av storgodsägaren och hans folk.

Förlederna i Diplomatariet visar att namngivarna till primär *bergabebyggelse* kunde föreställa sig att *gud*, hednisk såväl som kristen, *Kristus*, *Vår fru* dvs. Maria, *solen*, *kungen* och *biskopen* hade hemvist i denna. Socken *Kristberg* i Östergötland är belagd 1335 och gården *Biskopsberga*, senare 'berustat säteri', Allhelgona sn. utanför Skänninge 1373. Detta förstärker intrycket att funktionen varit som näringsfastighet / bostad, permanent eller temporär, ofta för människor i det dåtida samhällets högsta skikt. *Berga* kan därför antas ha varit en positiv denotation för värdefull egendom, sannolikt en stor jordbruksfastighet, ett 'gods'.

Ortnamnet *Gillberga* har, med bl.a. anteckningarna i handskriften i Kungl Biblioteket (Cod. Holm. B59), fått en etymologisk förklaring. *Gillberga* markerar en driftsform, som skiljer sig från den som kännetecknar övriga gårdar med *berganamn* (Lindkvist 1979:58). De redovisade källorna talar för att namnet *Gillberga* speglar övergången till landbodrift. Gården eller byn har styckats i flera, kanske tre till tio lika stora brukningsenheter, var och en med en landbo som arrendator för viss tid. Detta kallas 'egalisering'. Därav kan slutsatsen dras att övriga *bergagårdar* haft huvudgårdsdrift, "sub curiis", och att denna varit av äldre datum. Huvudgårdsdrift övergick successivt till landbodrift under medeltiden när bl.a. tillgången på slavar minskade. Inga vikingatåg ombesörjde längre behovet av arbetskraft. Men framförallt ligger utvecklingen i tiden. Den är tydlig även på kontinenten. *Berga* kan således vara t.ex. en tidig benämning för storgods med slavar och avlönade landbor som arbetskraft. 'Curia' har dock använts för att på latin också beteckna gårdar av mindre storlek. I Sverige är antalet *berganamn* ojämförligt mycket större än i Norge. Där anses inte heller någon stordrift ha förekommit (Lindkvist 1979:38). Landet är däremot rikt på fjäll.

I det feodala Europa, före riksbildningarna, är befolkningarnas behov av nära skydd väl känt. Enskilda stormän lade mark under sig, byggde borgar och reste murar runt uppväxande köpstäder. *Borgar* i nuvarande Tyskland och *boroughs* i England, ett ord som bildats av *burh*, feng. (Baker and Brookes 2013) har motsvarigheter i Norden. *Viborg* i Finland är tidigare nämnt (s.16). Ofta har det resulterat i en form av livegenskap. "Troligen har många självägande bönder varit mer eller mindre tvungna att ställa sig under en stormans militära skydd." (Lindkvist 1979:34). I centralbygder fanns inledningsvis bara utrymme för en storgodsägare i taget. Det kan förklara varför det ofta finns en *bergagård* centralt i

bebyggelsen. Den kan ha utgjort brukningscentrum för en makthavares jord som innefattade hela den senare byn. Namnet skulle då kunna vara verbalnomen av *bjarga*, fn. med betydelsen 'skydda, bevara, frälsa'. De som hade sitt levebröd av arbetet på huvudgården kunde påräkna godsägarens skydd. Rester av denna värld har funnits in i vår tid i form av statare. *Bergagårdar* kallas nu ofta 'herrgårdar' och omvänt.

Bergagårdar i Sverige och eg. Finland har under medeltid på latin kallats *curiæ* och *mansiones*. De är båda semantiskt nära betydelsen av *bjarga*, fn.. Det senare har i England givit upphov till *manor*, 'herrgård', 'gods', 'säteri'.

Inledningsvis skulle *Berga* då betecknat stormannens gårdsbildning kanske fyrbyggd eller på annat sätt lättförsvarad. Den kunde om så krävdes utgöra en tillflykt för kringboende arbetsfolk, en senare variant av fornborg. I detta hänseende påminner *Berga* t.ex. om anglosaxiska *burh* med dativ *byrig*.

Men då namnet används även av ofrälse men fria bönder och i avsaknad av arkeologiska spår av befästningar kan denna hypotes som isolerad och enda förklaring avskrivas.

Även andra undantag finns, t.ex. *Skedberga*, *Haffneberga*, *Knarrberg*, *Snekkeberg* och ibland simplex *Berg*. De fyra tidigare anförda klosternamnen kan även undantas. Suffixet har medgivit ett bredare betydelseomfång i likhet med t.ex. *gård*.

Berga vid farbara vatten

När inlandsisen smält och den av istäcket nedpressade skandinaviska halvön befolkades var båten det viktigaste forskaffningsmedlet och nödvändig för kolonisationen. Därom vittnar bosättningar från stenåldern vid gamla strandlinjer, rester av farkoster samt de många skeppen på bronsålderns hällristningar. Båtarna paddlades. Rodden ser man i Norden spår av först omkring tiden för Kristi födelse t.ex. i form av ett årbandsfäste med vinkelformat trästycke funnet i en myr vid norska Bergen (Sandström 2015: 117) (Ekroll 1988). När Tacitus år 98 e.Kr. i *Germania* beskriver svionernas flottor skriver han: "Segel för de inte, inte heller anbringar de åror i rad vid sidorna. Årorna är lösa...."(kap. 44). Båtar och skepp var grundgående och kunde dras kortare sträckor på land. Den andra bordgången från kölen kallade islänningarna *aurbord* av *aurr*, 'sand- eller grusbänk', på svenska *ör* (Falk 1995:67). Kölen och dessa starkare bord gled mot gruset till dess man kom upp på *lunnor*, runda stockar. 'Små fartyg drogs helt enkelt upp på stranden: *bryna upp*' (Falk 1995:35). *Iliaden* och *Odysséen* från ca 800 f.Kr. innehåller flera belägg för att antikens greker gjort likadant (Breusing 1886:116-119). Arkipelager utan tidvatten lämpar sig särskilt väl för detta förfarande. De grekiska sjöfararna såväl som nordborna vid Östersjön och Västerhavet drog fördel av detta (Morton 2001: 116ff, 267).

I den marina miljö som Homeros skildrar förekommer inga konstbyggda hamnar. Naturhamnar kallas *λιμήν* 34 gånger. Ordet har närmast betydelsen 'grund

ställe' och betecknar platser som lämpade sig för att dra upp skeppen på. Det användes också i överförd betydelse, 'tillflykt, skydd'. Ett annat ord förbundet med *λιμήν* är *ναύλοχος*, som i tysk facklitteratur översatts med '*Schiffe bergend*' (Kurt 1979:187ff.).

Man valde säkert med omsorg de platser som lämpade sig för landstigning och uppdragning av båtar. Det fick inte vara för långgrund och inte heller för brant. Bottenbeskaffenheten var betydelsefull. Mjuka bottnar med dy, gyttja eller lera kom inte ifråga. Däremot var sand- och grusbottnar idealiska. Platsen skulle ligga skyddad för vind och sjö. Eftersom Östersjön trängde djupt in i landet var vattnet i Uppland och Mälarbäcken ofta bräckt. En god hamn hade därför en källa eller låg vid en åmynning med sötvatten. Utsötningen av Mälaren pågick dock under Birkas storhetstid. Lämpliga platser återvände man till. Det bör ha varit praktiskt och rentav nödvändigt att använda en gemensam benämning, ett ord för sådana platser. Detta ord hade goda förutsättningar att komma till användning som ortnamn. Man förvånas över att ortnamn längs inre vattenvägar så sällan härleds till infrastruktur som sjötransporterna krävt, i första hand hamnar och båtlänningar. I Dalarna hade man "av ålder bestämda platser, där man brukade gå iland och dra upp båtarna" (Ståhl 1982: 28f.). SAOB redovisar *båtlänning* och *båtsstad*, 'landningsplats', båda "i vissa trakter" och "bygdemålsfärgadt" (SAOB: B 4717-19).

Nu är bilen ofta nordbornas mest värdefulla lösöre. I förhistorisk tid var det båten, skeppet som, tillsammans med tamdjuren, *fä*, var de värdefullaste ägodelarna. Skeppen gjorde transporter över stora avstånd möjliga. För att bevara båtar och skepp förvarade man farkosterna på land, om möjligt vända upp och ner eller under tak när de inte användes. Man byggde båthus. Denna vana lever på många håll kvar särskilt när det gäller träbåtar. Båthus förekom inte bara i norra Europa. På Pireus stränder kan man betrakta ruinerna av flera byggnader som härbärgerat atenarnas skepp redan under det peloponnesiska kriget som slutade 404 f.Kr.. Thukydides, som ledde atenska sjötåg under detta krig, berättar om en rapport från Syrakusa i vilken befälhavaren framhåller att skroven under den långa tiden i vattnet börjat ruttna och klagar på att "vi kan inte dra upp våra skepp på stranden för att torka och skrapa dem rena på grund av fiendens överlägsenhet i antal" (Thukydides 7:12).

Lämningar efter båthus från vikingatid och tidigare har påträffats i alla nordiska länder dock ojämförligt flest i Norge. Där kallas båthus *naust* och i Jämtland *nåster* eller *nôster*. 'No skal det byggjast naust yver skibet ...' stadgas det i Gulatingsloven, Utgjerdsklokk, kap.13. Det var praktiskt att gräva en ränna på land dimensionerad för det aktuella skeppet eller båten och att därefter bygga tak. Mycket stora byggnader för kungars och andra stormäns skepp byggdes på plan mark. Dessa hus kunde också användas vid sammankomster, gillen o.dyl.. Den norske kungen Håkon Håkonssons kröningsfest ägde rum 1247 i ett stort naust i *Bergen*. Stolphål och stora dimensioner skvallrar idag om var sådana hus stått. Bl.a på *Adelsö* och i *Birka* har man påträffat grävda rännor för båthus.

Syftet med båthusen var att skydda den värdefulla egendomen. 'Skydda, bevara, rädda' har hetat *biarga* i nordiska språk. På isländska kunde man ännu under 1900-talet säga *biarga skipi (undan sjó)* när man drog ett skepp så långt upp på stranden att det inte var någon fara för att sjön skulle ta eller skada det (Sigfús Blöndal 1920-24: 80). *Bärge* är fortfarande ett vanligt ord i sjömansspråket för att 'ta upp, rädda, något ur havet'.

För bebyggelse som utvecklas till socken eller tätort var en god hamn, dvs goda kommunikationer, då som nu, av stor betydelse. Det kan vara en av förklaringarna till att det ofta finns ett *Berge* i varje socken. Förutsättningar fanns då för handelsplats, kyrka och ting, även dessa i ental. *Bergas* latinska synonym, *statio* f. återfinns idag i lånordet 'station' (s. 12). Ortnamnet kan, förutom att beteckna en tilläggsplats, indikera att båten stannade där, gjorde uppehåll. Verksamheten i en by med omfattande jordbruk medförde transportbehov för människor och förnödenheter. Investeringar i farkoster måste även på den tiden löna sig. Därför kan man förutsätta yrkesmässig båttrafik utefter möjliga och lönsamma sjötransportleder senast under vikingatid. Ledungens behov tog sig uttryck i andra typer av skepp med stora besättningar för kontinuerlig drift (Daggfeldt 1983: 94).

Att bebyggelse med medeltida *berganamn* var belägen vid då farbara vatten är lätt att visa. De fyra kloster som burit *berganamn* har t.ex. legat vid Mälaren (*Vårfruberge*), Dalälven (*Gudsberge*), Östersjön (*Solberge*) och ett biflöde till Svartån (*Riseberge*) i Edsbergs socken.. Riseberga kyrkby och socken med ruinen *Herrevads* kloster ligger vid Rönne å i Skåne.

I *Tåkernbygden* i Östergötland har Brink funnit 16 *berganamn* av vilka han vill hänföra 14 till "en för östgötska slättbygdsförhållanden markant höjdformation" (Brink 1990:40f). Tåkern sänktes 1,7 meter åren 1842-44. Men slättbygden har till stor del legat under vatten när bebyggelsen, senast under vikingatid, gavs *berganamn*. Strandförskjutningen har påvisats (s.9). Riksantikvarieämbetets 'Fornsök' kan användas för att i kartbilden identifiera områden som helt saknar arkeologiska lämningar utom lösfynd, t.ex stenyxor. Brink har särskilt pekat ut *Örberge* sn. som hyser tre *berganamn* som han anser vara hänförliga till en långsträckt ås från istiden och därför kunnat benämnas 'berg'. Appellativet *ör* förekommer dock i nordiska språk tidigt och oftast i samband med vad och båtlaningar (s.10). Vätterns vattenspegel ligger nu enligt kartan 89 m. över havet. En förlängning av viken vid Alvastra i sydlig riktning har nått in till *Örberge*. Från 1200 m. norr om *Örberge* kyrka och norrut mot Vättern är idag marknivån på samma höjd som Vätterns yta (Google Earth).

Långhundraleden från Östersjön till Gamla Uppsala kantades av minst ett dusin medeltida bosättningar med namnefterleden *-berge*. Vid ledens slut, *Gamla Uppsala*, låg *Öffverberge*, som Gustav Vasa själv har kallat "ett vårt och cronones landbogodz" (1549 Gustaf I:s reg. 20, s.279). Landhöjningen torrlade högsta punkten i leden, mellan *Ändeberge* och *Mälsta*, omkring 250 f.Kr., dvs. under järnåldern (Risberg, J.; Alm, G. 2011. s.40-49). *Ändeberge*, slutstation

nära vattendelaren, låg sist i ledavsnittet från Uppsala, därav kanske namnet.

Medeltida *berganamn*, med årtal för tidigaste belägg, utefter Långhundraleden från Trälhavet i Östersjön till Fyrisån i Gamla Uppsala är:

1295 *Berga* by, Österåkers sn. (SD2 s.303 orig.)

1409 *Gillberga* by, Össebygarn sn. (Almö RAp orig.)

1441 *Lindberga* gård, Gottröra sn. (Örebro RAp orig.)

1411 *Bergby*, Skepptuna sn. (SD2 s.397 orig.)

Vattendelare

1350 *Ändeberga* by, Husby-Långhundra sn. (SD6 s.182 orig.)

1350 *Vackerberga* by, Husby-Långhundra sn. (SD6 s.182 orig.)

1322 *Bergby* herrgård, nu Åsbergby, Östuna sn. (SD3 s.558 orig.)

1309 *Risberga* herrgård, Östuna sn. (Salsta orig. Skokl. 1:15)

1344 *Berga* by, Danmarks sn. (SD5 s.315. Reg. Eccl. Ups.)

1316 *Ofvanberga* by, Uppsala stad (UNTJ 1914, s.3)

1442 *Kvarnaberg*, (qwærnabergh) , Uppsala (RAp 16/4 och DMS, Uppland, Tiundaland 1:2 s.298)

1545 *Öffverberga*, hemman, Gamla Uppsala sn. (Gustaf I:s reg. 20, s.279 och DMS, Uppland, Tiundaland 1:2 s.201).
Kan avse en kungsgård före dess flytt till Östra Aros.

Härledningar

För att det avhandlade ursprungliga och omfattande namnbrukets (*Berga*) denotation skulle kunna förskjutas krävs omedvetna förändringar i namnets denotation. Landhöjning t.ex. kan åstadkomma sådan förändring i naturnamn och i bebyggelsenamn innehållande naturnamn. En eller flera långsamma och långvariga förändringar inaktualiserar den primära denotationen. Namnbrukarna är omedvetna om förändringen och dess orsaker. Efter många hundra , kanske tusen, år är landskapet förändrat och vad som föranlett denotationen bortglömt. Den ursprungliga denotationens form utvecklas som det nya appellativet, i detta

fallet 'berg'. Sekundärt har de namngivna orterna ändrat karaktär (Zilliacus 1988: 9). Appellativen går att förväxla. De är homofona, d.v.s. de uttalas lika och ofta homonyma, stavas lika, men är till betydelsen skilda ord.

Andreas Stobæus reagerar 1706 och föreslår ett appellativ av *bjarga* för *bergagårdar* som inte ligger på eller vid berg. I slutet av 1800-talet blir landhöjningen vetenskapligt erkänd i Sverige. Ortnamnsforskningen uppmärksammar många ortnamn som härstammar från fd. skärgårdslandskap. *Berga* vållar en del problem och många reservationer men den förändrade betydelsen ifrågasätts inte trots den oförklarliga pluralformen. Man sätter det inte i samband med strandförskjutningen, som dock ofta ensam svarar för den eventuella förhöjning som nu skrives "berg".

"Den för ortnamnet mest ödesdigra förändringen är givetvis att det namnbärande objektet, denotatum, upphör att existera" (Strid 1993:47). Här kan således vara fråga om ett denotatum i en homonymi som upphör att existera och efterträds av ett annat denotatum. Strids första exempel på en sådan förändring är: "En sjö eller ett vattendrag kan torka ut".

Det ursprungliga *berganamnets* denotation är, enligt denna undersökning, i stället en bebyggelsebetecknande substantivering av det starka verbet *bjarga* fn. I sammansatta *berganamn* är det en bebyggelsebetecknande ändelse.

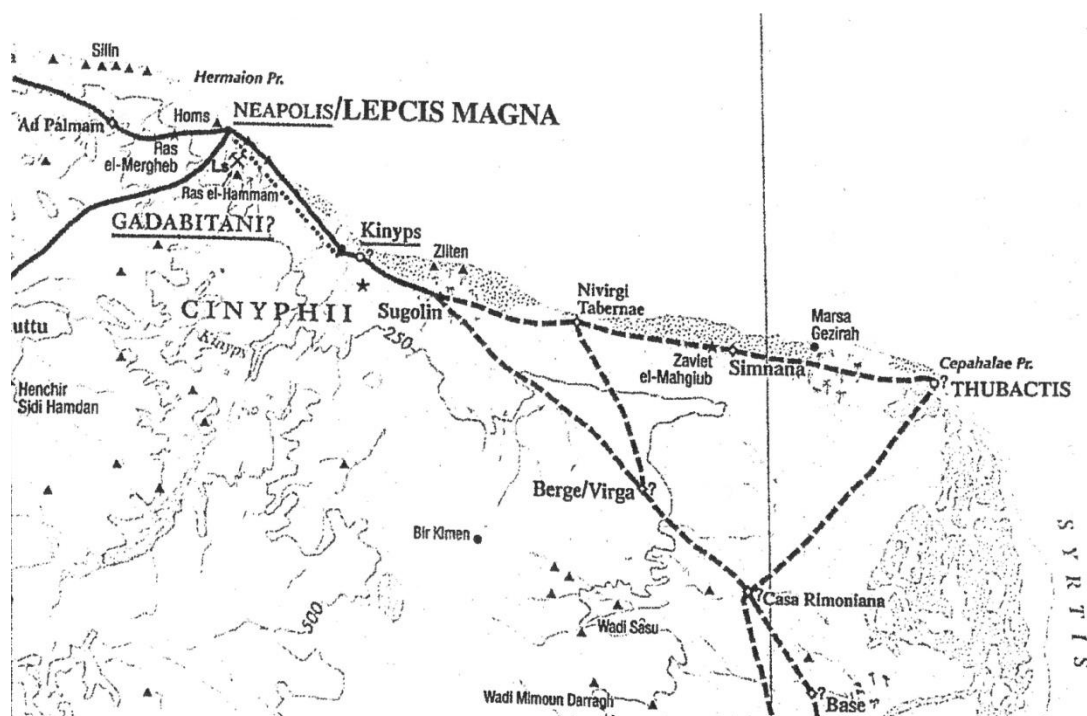
För en mera detaljerad härledning står flera alternativ till buds. Det latinska *statio* f., synonym till *Berge* lat. (s. 12) i antikens romerska itinerarium, har ett tjugutal olika betydelser. I *Glossarium till medeltidslatinet i Sverige* (Odelman 1995:462) behandlas under *statio* 2 a-b de betydelser som finns i det svenska materialet men som inte är belagda i klassiskt latin. De klassiska betydelserna, som återfinns under 1 utan citat, har inte excerperats men finns enligt professor Eva Odelman (mail 2016-03-09) med all säkerhet också i texter från Sverige. Då latin är ett internationellt språk, som dessutom under medeltid var det viktigaste skriftspråket även i t.ex. Tyskland, England, Danmark och Sverige, kan man finna dåtida betydelser av *statio* i glossarier sammanställda i dessa länder.

Man har ännu inte nått fram till bokstaven S överallt. Bl.a. *Dictionary of Medieval Latin from British Sources* (Ashdowne 2013:3186) och *Mediæ Latinitatus Lexikon Minus* (Niermeyer & Van de Kieft 2002:1220 f.) står dock till förfogande. Den grundläggande betydelsen av 'statio' är 'stå' och 'stanna'. 'Ställe', 'ort' och 'stad' är enligt Hellquist (s.856) besläktade, likaså fsv. *staþer* m., och ags. *stede*. 'Statio', 'station', 'stad', 'sted' och 'ställe' bör ha ett gemensamt indoeuropeiskt förflutet.

Förleder till *berganamn* kan ibland koppla namnen till vissa betydelser. Om flera av glossariernas betydelser av 'statio' enligt ovan överensstämmer med dessa namn bestyrks ett synonymt förhållande. Då kan *Berge* i *Antonius Augustus itinerarium* från 200-talets senare del eller 300-talets tidigare del vara ett germanskt ord som introducerats av t.ex. värvade germaner (goter?), latiniserats och blivit ett ortnamn vid en romersk härväg i Libyen.

Exempel på nordiska paralleller:

1. 'Periodiskt boende', 'temporary residence'. Kan ha kallats *Kungsberga*, *Biskopsberga*, *Lagmansberga* m.fl. (s.23) men kan också ha varit kamerala beteckningar.
2. 'Permanent boende', 'dwelling', t.ex. *Harberga bolstadh* (1368, SRP nr 827).
3. 'Varv' och 'verkstad', 'smedja', kan ha kallats *Snekkkeberga* resp *Smedberga*. Arkeologer har funnit en varvsplats vid danska *Snekkebjerg* (s.11 och s.23f). *Kvarnaberg* och *Kvarnberga* gård har påträffats (Uppsala och Åkers sn.).
4. Kult och religion utövad på *berga*orter visas av t.ex. *Fröberga*, *Odensberga*, *Torsberga*, *Viberg*, *Kristberg* (nu *Krigsberga* i Örberga sn. Ögd.), *Korsberga* och de fyra cistercienserklostren med *berga*namn.
5. 'Hamn', 'landningsplats' och 'ankarplats' kan spåras i ortnamn som *Örberga* och *Skedberga*. I Skåne har 1485 funnits *Haffnebjerga*, en gård eller 'fästa' (arrende), som tillhört Lunds domkyrka (LÄUB 4, s.437 nr 501, regest). Vid Oslofjordens mynning, nära Tønsberg, ligger hamnen *Knarberg*. 'Knarr' är en vikingatida, väl belagd, lastdryg skeppstyp. *Ledhabergh* 1389 vid Svartån i Ögd. *Led* finns som förled i sjönära ortnamn (Modéer 1940:89).
6. Tingsställen har funnits i och vid många *Berg* och *Berga*. Ett bynamn, *Tingberg* i Gamla Lödöse, kan syfta på en närbelägen tingsplats. En sådan har belagts 1432 och 1603.
7. Militär vaktstyrka, postering, återfinns i by- och sockennamnet *Vårdsberg* som 1385 skrevs *j wardhberg* (Bjärka RAP or.). Staden *Varberg* i Halland är ett annat exempel.
8. 'Marknadsplats', 'torg', 'handelsplats' har funnits i våra äldsta städer och utgjort grunden för deras uppkomst. Ansgars *Birca*, lat. var vår mest betydande handelsstad. Konung Magnus I gav 1279 den 26 Augusti biskop Henric i Linköping tillstånd att anlägga en stad vid *Berga* i Finnveden (*in uilla Bierghom* DS1:555).
9. Tillgång till sötvatten signaleras i ortnamn som *Källberga* och *Bergsbrunna*.
10. Lagring, magasinering, sädesmagasin (*horreum* lat.) återfinns i *härberge* och i t.ex. *Rogberga*, by och sn. *Rugbiarger* fsv. Jönköpings län 1250 (SD1 s.346 orig.).

Utdrag ur Barrington, *Atlas of the Greek and Roman World*, Map 35, Tripolitana. Libyens kust. Äldsta belägg (*Itinerarium Antonini Augusti*) är enbart *Berge* som ortnamn för kartbildens 'station'. Vid kusten, nära och norr om *Berge*, finner man ortnamnet *Nivirgi Tabernae*, plur.. Lånordet *taverna* användes av kung Magnus Ladulås vid fastställandet av Skänninge stadga (s.21 ovan).

Beträffande landstationernas benämningar skiljer itinirarierna på 'colonia, municipium, civitas, castellum, mansio, praesidium, vicus och villa'. Stationer vid kusten är dessutom 'refugium och plagia' (Miller 1916: XLVII), som kan översättas med 'tillflyktsort' och 'strand', 'landningsplats' ('plagijs', se övers. i Thesaurus Linguae Latinae 10:1, spalt 2304). Ursprungliga *berganamn* är, enligt denna undersökning, vad gäller betydelsen en fornsvensk motsvarighet till dagens lånord *station*.

*Berga*orternas inbördes lägen i landskapet visar ibland vilken funktion de en gång har haft. De ligger vid då farbara vattendrag utefter frekventerade leder. En av dem, vid nuvarande *Svartån* i Östergötland, heter också *Ledberga* (s.43).

Huvuddelen av betydelserna av *statio*, f. lat. passar in: temporärt residens, sätesgård, verkstad, vattentäkt, postering, vakt, tillflykt, härbärge, hamn, handelsplats, samlingsplats, magasin m.fl. vilket kan tyda på att *-berga* först och i första hand var bosättningar, 'tillflykter', längs färdvägar till sjöss och på land under den period av kolonisationen då centralmakter bildades.

Från ett smalare betydelseomfång, kanske 'landningsplats', 'båtlänning' eller 'tak över huvudet' vid väg, har med tiden och ökande bosättning och bebyggelse ortnamnets innebörd vidgats till att innefatta 'gård', 'herrgård', 'by', 'borg' och 'stad'. Namnet förekommer i Sverige ofta i anslutning till yngre järnålderns cen-

tralorter. Det betecknar, som framgått, ofta de allra största jordägarnas gods.

Ordbildningen fram till dagens *berganamn* borde måhända, successivt och lokalt, med början då den primära denotationen var glömd, ha påverkats av det nya appellativets utveckling. Men det gamla namnets status kan ha hållit det vid liv. Den nuvarande, omotiverade, pluralformen är sannolikt en följd av bytet av appellativ.

Slutsatser och sammanfattning

Undersökningen visar att Stobæus reaktion 1706 var befogad. Hans förslag till alternativ härledning har visat sig framgångsrikt.

Det saknas belägg för att medeltida *berganamn* på bebyggelse skall härledas från terrängbetecknande 'berg'. Studiet av förleder som ofta förekommer i *berganamn*, visar däremot i flera fall mycket tydligt att appellativet inte är 'berg'. Det gäller t.ex tidigare oförklarade men väl belagda medeltida *Gillberga*, som kartlagts och granskats historiskt med avseende på ägarna och deras dispositioner. Marginalanteckningar i den äldsta handskriften av äldre Västgötalagen, som inte tidigare kunnat läsas, gör det möjligt att utan reservationer fastslå vad *gill* i *Gillberga* avser. Därav följer att *-berga* är ett användbart fornsvenskt namnled för 'storgods'.

Berganamn från kristen tid och framåt kan vara uppkallelse- eller bebyggelsenamn, ofta missuppfattade. Allteftersom har alla *berganamn* felaktigt ansetts bestå av *berga* = 'berg', pl. Namnet förekommer även som simplex 'berg'.

Förväxling, en semantisk differentiering, av *berg* och substantiverade verbet *bärja* i ortnamn har förekommit och förekommer i flera germanska språk. I Tyskland växlar ibland efterlederna *-berg* och *-burg* över tid i namnet för samma ort. *The Cambridge Dictionary of English Place-Names* s. 1 - li visar "The distribution of the spelling 'borough' for OE *burh* and for *beorg* when confused with *burh*" (Watts 2004: 1 – 1i). '*beorg* place-names often show confusion with *burh* in their later medieval forms' (Baker and Brookes 2013:235). De medeltida beläggen i Ortnamnsregistret för svenska *berganamn* visar för flera orter, genom stavning och grammatik, tveksamhet under århundradena rörande appellativet. Riseberga kloster har t.ex. kallats *Rysæborgh* (DS 1-2, Register s. 47).

Satellitbilder och mätningar har visat att orter som har medeltida bebyggelsenamn med appellativet *berg* inte är högre belägna än andra orter med namn av samma eller jämförbar ålder inom Uppsala kommun. Inte heller kännetecknas de av att i högre grad vara belägna i högre berg eller höjder. Även om ortnamnsforskningen har blygsamma pretentioner på höjd över havet för orter med medeltida *berganamn* så borde ett mätt medelvärde inte visa lägre höjd än samma värde för en jämförbar namngrupp.

Alla höjder som anses ha givit upphov till primära *berganamn* på bebyggelse, var, då namnen tillkom, på grund av landhöjningen ännu lägre i förhållande till havsytan än idag.

Förleder i medeltida *berganamn* som skulle stödja den vedertagna tolkningen har inte påträffats.

Orter med medeltida *berganamn* ligger inte vid berg med samma namn.

Namn på berg med efterleden *-berg* saknar bebyggelse med motsvarande *berganamn*.

Medeltida bebyggelse med *berganamn* förekommer mycket ofta vid vattendrag eller dåtida vattendrag som medgivit sjötransporter och andra näringsverksamheter. Den gemensamma nämnaren för de tjugo väl belagda medeltida *Gillberga*orterna är inte 'berg'. I stället är det belägenhet vid farbara vatten och vid vägar, kommunikationer, som förenar dem.

Efterleden i *harbour* eng. härleds från *bjarga* fn.

Personnamn innehållande 'berg' och 'borg' härleds från *bjarga*. De har ofta burits av personer som tillhört det ledande samhällsskiktet. Ortnamn, härledda från samma verb, utmärkande bebyggelsens nytta, kan då likaledes finnas och ha funnits.

Flera av de tidiga *berganamnen* kan, med den föreslagna härledningen, inte vara tillkomna senare än att orten ifråga, trots landhöjningen och strandförskjutningen fortfarande var möjlig att komma till vattenvägen. *Terminus ante quem* för de tidiga *berganamnens* tillkomst kan därför bestämmas genom studier av strandförskjutningen. De äldsta namnen skulle då kunna vara från bronsåldern.

Tidiga gårdar, byar och kloster med *berganamn* kan, mot bakgrund av denna undersökning, ha namngivits med efterled som emanerar från starka verbet *bjarga* fn.

Undersökningen har visat att samma två besläktade ord förväxlats även i de skandinaviska länderna. Denna slutsats styrks bl.a. av flera förleder som med nu tillämpat appellativ (*berg*) ger upphov till obegripliga ortnamn men som med det alternativa appellativet, substansivering av *bärge* är lätta att förstå. Redan det stora antalet *berganamn* och med många vitt skilda förleder, särskilt i Danmark och Sverige, talar för en efterled av generell karaktär syftande på bebyggelse som t.ex. *-gård*, *-by* och *-boda* varav *-bo*. Att bebyggelsens höjd eller närhet till höjd skulle vara namngivande i den utsträckning, som ortnamn i historisk tid anses visa, är inte rimligt. Många av dessa ortnamn avser bebyggelse på flat mark utan berg i dagen. Detta borde räcka som motiv för att söka ett annat, semantiskt närliggande appellativ.

Berganamnens förekomst runt sjösystem och längs segelbara vattenvägar tyder på en tidig koppling till central maktutövning. Det belagda latinska ortnamnet *Berge* vid en romersk härväg i Nordafrika var en s.k. 'statio', lat.. Detta ord har flera betydelser. Merparten av dessa är gemensamma med betydelser av *berganamn* i vilka förleden ofta röjer betydelsen. Av detta kan man dra slutsatsen att orden *berga* sv. och *statio* lat. är helt eller till stor del överlappande. Behovet av stödjepunkter, etappmål, längs färdvägar till sjöss och till lands finns och har funnits i alla kulturer. *Statio*, lat. gav i Sverige upphov till lånordet 'station' med grundbetydelse 'anhalt', 'hållplats'. Tidigaste belägg i SAOB är från år

1566. Inledningsvis användes det främst om skjuts- och poststationer, kojor, slussar och tullar. När järnvägarna byggdes fanns ett internationellt ord med bred betydelse till hands. Det blev flitigt använt. Ursprungliga *berganamn* är enligt denna undersökning vad gäller betydelsen, en fornsvensk motsvarighet till dagens lånord *station*.

Den ursprungliga denotationen har därför sannolikt varit 'tillflykt' av fornnordiska *bjarga*. Tidiga och stora bosättningar vid goda kommunikationer eftersträvades av män med makt och ambitioner. Om de tjänade regionala ledare kunde belöningen ta sig uttryck i privilegier, t.ex. stora jordegendomar. Där fanns förutsättningar för skydd och överlevnad för såväl boende som resande.

Ortnamnets nästan regelmässiga förekomst i tidiga centralbygder har inspirerat arkeologer till försök att koppla namnet till administrationen. Dessa försök har misslyckats.

På en tusenårig eller längre tidsaxel ändrar sig inte bara landskapet utan även samhället, sederna, behoven och de tekniska möjligheterna. Namnen anpassas allteftersom till rådande förhållanden. Vissa namn, t.ex. *Berg* och *-berga*, överlever men kan få andra betydelser.

Min undersökning visar att ett för kolonisationen nödvändigt samfärdselnät varit viktigare för bebyggelsens namngivare och namnbrukare än berg och höjdformationer av varierande storlek. För jägarkulturer kunde situationen varit en annan.

Avsikten med detta arbete har inte varit av avlägga något examensprov. Som framgått av 'Syfte' har jag i första hand intresserat mig för sakfrågan. Det skulle glädja mig mycket om eventuella reaktioner i första hand rörde "pudelns kärna", *berg* eller inte *berg*.

Förkortningar

ack.	ackusativ
A I	husförhörslängd
ags.	anglosaxiska
ahd.	althochdeutsch
anm.	anmärkning
bl.a.	bland annat
br.	brukligt
ca	cirka
d.	danska
dial.	dialekt
DMS	Det medeltida Sverige
DS	Diplomatarium svecanum
da.	danska
DN	Diplomatarium norvegica
DMS	Det Medeltida Sverige
dat.	dativ

dvs.	det vill säga
DR 295-296	runinskrifter i Skåne
eg.	egentliga
eng.	engelska
esp.	especially
e.Kr.	efter Kristus
ex.	till exempel
f.	femininum
f.	och följande sida
fd.	före detta
ff.	och följande sidor
feng.	fornengelska
fd.	före detta
f.Kr.	före Kristus
fn.	fornnordiska
fr.	franska
fsv.	fornsvenska
fvn.	fornvästnordiska
f.ö.	för övrigt
G203 m.fl.	runinskrifter på Gotland
germ.	germanska
glda.	gammeldansk
got.	gotiska
isl.	isländska
jfr	jämför
JHD	Jämtland Härjedalens Diplomatarium
km.	kilometer
l.	eller
lat.	latin
Luk.	Lukas evangelium
LÄUB	Lunds ärkestifts urkundsbok
M 1 m.fl.	runinskrifter i Medelpad
m.	meter
m.	maskulinum
mm.	med mera
m.fl.	med flera
m.ö.h.	meter över havet
NGL	Norges Gamle Love
n.	neutrum
no.	norska
nr.	nummer
on.	old norske
orig.	original

pl.	pluralis
RA	Riksarkivet
RAÄ	Riksantikvarieämbetet
RGA	Reallexikon der Germanischen Altertumskunde
resp.	respektive
s.	sida
s.k.	så kallad
sn.	socken
sing.	singularis
sv.	svenska
SAOB	Svenska akademiens ordbok
SDHK	Svenskt diplomatariums huvudkartotek
SHM	Statens historiska museum
SMR	Svenska medeltidsregister
SOFI	Institutet för språk och folkminnen
SOL	Svenskt ortnamnslexikon
Sö42 m.fl.	runinskrifter i Södermanland
t.	tyska
t.ex.	till exempel
t.o.m.	till och med
ty.	tyska
U824 m.fl.	runinskrifter i Uppland
V	vikingatid
vol.	volym
övers.	översättning

Referenser

Källor

Kyrkoarkiv. Västerlösa (Ögd) AI/1 1778-1784.

On line

FMIS. Riksantikvarieämbetets digitala informationssystem om fornminnen:

<http://www.raa.se/>

Institutet för språk och folkminnen (SOFI). Ortnamnsregistret:

<http://www.sofi.se/>

Lantmäteriet, Kartor, flygbilder och ortnamn.

Lantmäteristyrelsens arkiv, Persnäs sn., Gillberga nr 1-7 Storskifte på inägor 1775.

Lantmäteristyrelsens arkiv, Västerljungs sn., Gillberga nr 1-3, 1774-1849.

SDHK. Svenskt diplomatariums huvudkartotek över medeltidsbreven (Riksarkivet): <http://www.statensarkiv.se/>

Litteratur

- Ahlbäck, O. 1976. Ordbok över Finlands svenska folkmål. Häfte 1. *Forskningscentralen för de inhemska språken, Skrifter 1*. Helsingfors.
- Albøge, G. 1984. *Danmarks Stednavne*, vol. 17. *Stednavne i Ringkøbing Amt*. København.
- Andersson, Th. 2002. Namnspalten 2002 0115. *Uppsala Nya Tidning*.
- Andræ, C.G. 1960. Kyrka och frälse i Sverige under äldre medeltid. *Studia historica Upsaliensia* Nr 4.
- Baker, J. and Brookes, S. 2013. *Beyond the Burghal Hidage. Anglo-Saxon Civil Defence in the Viking Age*. Leyden.
- Bannister, A.T. 1916. The place-names of Herefordshire. (digital, archive).
- Barrington, ed. Talbert, R., *Atlas of the Greek and Roman World.. Two-volume Map-by-Map Directory*. Princeton University Press. 2000.
- Bellander, O.R. 1869. *Anteckningar om Westmanlands härader i forna tider*. Köping.
- Berggren, E. 1993. *Samband landskap – fornminnen – samhälle vid nedre delen av Svartån i Östergötland*. B-uppsats i arkeologi. Stockholms universitet.
- Bjorvand, H. & Lindeman, F.O. 2007. Våre arveord: etymologisk ordbok. Serie: *Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Skrifter, Nr 105*. Oslo.
- Björklund, A. 2014. *Det medeltida Sverige, 1:10 Tiundaland, Håbo härad och Sigtuna stad*. Stockholm.
- Bosman, A.V.A.J.; Looijenga, T. 1996. A runic inscription from Bergakker (Gelderland), The Netherlands. *Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik* 46,s.9-16.
- Bosworth, J. Toller, T. 1954. *An Anglo-Saxon Dictionary*. London.
- Breusing, A.1886. *Die Nautik der Alten*. Bremen.
- Brink, S. 1990. Tåkernbygden . G. Dahlbäck (red) *En bosättningsonomastisk studie*. S. 29-55. I: 'I Heliga Birgittas trakter'. Uppsala.
- Brink, S. 1997. Political and Social Structures in Early Scandinavia 2. Aspects of Space and Territoriality – The Settlement District. *Tor. Journal of Archaeology* 29. S. 389-437.
- Brink, S. 1998. Land, bygd, distrikt och centralort i Sydsverige. I: Larsson & Hårdh (red.) *Centrala Platser -- Centrala Frågor. Samhällsstrukturen under Järnåldern. En Vänbok till Berta Stjernquist*. Uppåkrastudier 1. Lund.
- Broman, O.J-son. 1911-1954. *Glysisvallur*. Utg. av Gestrike-Helsing nation i Uppsala.
- Brylla, E. 1987. Singular ortnamnsböjning i fornsvenskan. *Skrifter utg. genom Ortnamnsarkivet i Uppsala. Serie B. Meddelanden* 6. Uppsala.
- Caesar, J. 51 f. Kr.. *Kriget i Gallien*.
- Carlsson, D. 2008. Medeltidens dolda landskap. Att spåra fiskelägen i Sundre. *Gotländskt Arkiv* 2008. Värnamo.

- Casaretto, A. 2004. Nominale Wortbildung der gotischen Sprache: die Derivation der Substantive. *Serie : Indogermanische Bibliothek :Reihe 3 Zugl.: Köln Univ. Diss.*, 2002.
- Cleasby, R. Vigfusson, G. 1957. *An Icelandic – English dictionary*. Oxford.
- Cole, A. 2013. The Place-Name Evidence for a Routeway Network in Early Medieval England. *BAR British Series* 589.
- Conradi Mattsson, A. 1998. *Riseberga kloster*. Örebro.
- Daggfeldt, B. 1983. Vikingen – roddaren. *Fornvännen* 1983/2 .
- Dahlbäck, G. 1977. Uppsala domkyrkas godsinnhav 1344-1527. *Studier till det medeltida Sverige* 2. Stockholm.
- Diplomatarium Norvegicum*. 1849-2011. Christiania.
- Ekerwald, C-G. 1986. *Öarna i Storsjön. Frösön. Östersund*.
- Falk, H. 1995. *Fornnordisk sjöfart*. Övers. Bo Varenius. Båtdokgruppen. Skärhamn.
- Falk, H & Torp, A. 1903-06. *Etymologisk Ordbok over det norske og det danske sprog*.
- Fellows-Jensen, G. 1994. Vikinger i England og Normandiet: Hvad stednavnene forteller. *Rapport fra NORNA:s 22. symposium i København* 1993. Nr 54.
- Franzén, G. 1982. *Ortnamn i Östergötland*. Kristianstad.
- Franzén, K. G. 1937. Vikbolandets by- och gårdnamn. Serie: *Nomina Germanica*. *Arkiv för germansk namnforskning*. Nr 1.
- Friesen von, O. 1907. Om Upsalabygden och dess namn. *Upsala Nya Tidning, Julnumret*.
- Fritzner, J. 1973. *Ordbog over det gamle norske sprog, Bd 1, A-Hj*. Oslo.
- Gaud, H. 2001. *Cistercienserkloster: historia och arkitektur*.
- Grandinson, K.G. 1935. *Närkes medeltida urkunder*. Nr 2.
- Griepentrog, W. 1995. Die Wurzelnomina des Germanischen und ihre Vorgeschichte. *Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft. Band 82*.
- Grimm, J. & W. 1854-1971. *Deutsches Wörterbuch . Band 1*. Leipzig.
- Gustavson, H. 1938. Gotlands ortnamn. *Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift* 1938. Lund.
- Guttu, T. 2011. *Store norske leksikon*, <http://www.snl.no/Bj%C3%B8rgvin>
- Hammar, T. 1964. *Svensk-fransk ordbok*. Stockholm. (Finns i digital upplaga).
- Hellberg, L. 1967. *Kumlabygden: forntid, nutid, framtid 3, Ortnamn och äldre bebyggelse*. Kumla.
- Hellberg, L. 2013. Ortnamnen och den forntida sveastaten. Presentation av ett forskningsprojekt. *Namn och Bygd* 101.
- Hellquist, E. 1922. *Svensk etymologisk ordbok*. Lund.
- Helmfrid, S. 1962. Östergötland ”Västanstång” : Studien über die ältere Agrarlandschaft und ihre Genese – *Meddelanden från Geografiska institutionen vid Stockholms universitet*, Nr 140.
- Hildebrand , B.E. 1853-1856. *Svenskt Diplomatarium*. Stockholm.
- Holm, O. 1999. *Supplement till Jämtlands och Härjedalens diplomatarium*, Nr

3. Forskningsrapport, Landsarkivet Östersund. Östersund.
- Holmbäck Å. & Wessén E. 1946. *Svenska Landskapslagar, Femte serien*. Uppsala.
- Huldén, L. 2001. *Finlandssvenska bebyggelsenamn*. Helsingfors.
- Hyenstrand, Å. 1974. Centralbygd – randbygd: strukturella, ekonomiska och administrativa huvudlinjer i mellansvensk yngre järnålder. *Studies in North-European archaeology*, Nr 5. Stockholm.
- Ihre, J. 1769. *Glossarium Suio Gothicum*. Tomus Prior. Uppsala.
- Iversen, M. 1998. Den ældste bebyggelse. I *Viborgs historie 1*, 1998.
- Jacobsson, P. 1919. Gästgifveri- och skjutsningsbesvärens uppkomst och äldsta utveckling. *Ekonomisk Tidskrift* 1919:2, s.47.
- Jansson, S.B.F. Wessén, E. Svärdström, E. 1978. Gotlands Runinskrifter. *Sveriges runinskrifter utg. av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Tofte bandet*. Stockholm.
- Jónsson, F. 1931. *Ordbóg over det norsk-islandske skjaldesprog*.
- Jónsson, G. & Vilhjálmsen, B. 1943-1944. *Fornaldarsögur Norðurlanda*, vol 2.
- Jørgensen, O.; Nyberg, T. 1992. Sejlruiter i Adam af Bremens danske øverden. *Antikvariskt arkiv* 74. *Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien*. Stockholm.
- Kalkar, O. 1881-1907. *Ordbog til det ældre danske sprog (1300-1700)* København. (Faximilieupplaga på internet).
- Klein, H-W. *Die Reichenauer Glossen. Teil I. Beiträge zur romanischen Philologie des Mittelalters*. München.
- KLNM = *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid* 1-22. 1956-78. Malmö.
- Kluge, F. [1908] -1911. *Seemannssprache*. Halle.
- Kousgård Sørensen, J. 1958. *Danske bebyggelsenavne på –sted*. København.
- Kretschmer, P. 1933. Nordische Lehnwörter im Altgriechischen, *Glotta*, Bd.22. 1./2. H.
- Kruken, K. 1995. *Norsk personnamnleksikon*, 2.utgåva. Oslo.
- Kurt, C. 1979. Seemännische Fachausdrücke bei Homer. *Ergänzungsheft zur Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* Nr. 28. Göttingen.
- Lindberg, C.I. 1935. *Ortnamnssforskningens praktiska uppgifter*. Strömsund.
- Lindkvist, T. 1979. Landborna i Norden under äldre medeltid. *Studia historica Upsaliensia* Nr 110. Uppsala.
- Lindqvist, S. 1928. Jellingemonumenten. *Fornvännen* 1928.
- Lindroth, H. 1915. Gutnal þing och Gutnalia. I: *Från Filologiska föreningen i Lund : Språkliga uppsatser IV*.
- Lindroth, H. 1923. Våra ortnamn och vad de lära oss. *Natur och kultur* Nr 25.
- Littre, E. 1872-77. *Dictionnaire de la langue française*.
- Lloyd, A. und Springer, O. 1988. *Etymologisches Wörterbuch des Althochdeutschen. Band I*. Göttingen und Zürich.
- Lundahl, I. 1956. Rickomberga. *Ortnamnssällskapet i Uppsala, årsbok*.

- Lundström, P. 1979. Hamn och handel vid Paviken. *Gotlandica: skriftserie 14*. Visby.
- LÄUB = *Lunds ärkestifts urkundsbok*, del 4.
- Mauthner, F. 1923. *Wörterbuch der Philosophie*. Band 1, Leipzig.
- Meid, W. 1993. "Berg im Gotischen". *Indogermanica et Italica: Festschrift für Helmut Rix. Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft*, Nr 72.
- Meyers grosses Konversations-Lexikon*. 1906. 6. Auflage. Leipzig und Wien.
- Miller, K. 1916. *Itineraria Romana : Römische Reisewege an der Hand der Tabula Peutingeriana dargestellt*. Stuttgart.
- Moberg, L. 1944. *Om de nordiska nasalassimilationerna*. Uppsala.
- Modéer, I. 1940. Våra skärgårdsnamn berättar. *Svenska Kryssarklubbens årsskrift 1940*.
- Morton, J. 2001. *The role of the physical environment in ancient Greek seafaring*. Serie: Mnemosyne. Supplementum, nr 213. Leiden.
- Myrdal, J. Tollin, C. 2003. Brytar och tidigmedeltida huvudgårdar. *I Trälar, Ofria i agrarsamhället från vikingatid till medeltid*. Skrifter om skogs- och lantbrukshistoria 17.
- Mølgaard Bjørn, M. 2015. Danmark – et bjergrigt land? Om topografisk stedsnavneforskning og bebyggelsenavne med efterleddet -bjerg. *Norna - Rapporter 91, Bind 2. Navne og Skel – Skellet mellem Navne*. S.41-57. Uppsala.
- Niermeyer, J. F. 1954. *Mediæ latinitatis lexicon minus*. Leiden.
- NGL= Norges Gamle Love
- Nilsson, T.; Svensson, P. 1997. *Gotiska. Grammatik, text och ordförklaringar*.
- Noreen, A. 1923. *Altisländische Grammatik*. Halle.
- Nylén, E. 1973. Bygden, skeppen och havet. *Antikvariskt arkiv 49*. Stockholm.
- Nyström, S. 1988. Ord för höjder och sluttningar i Daga härad : en studie över betydelsen hos två grupper terrängbetecknande appellativ och ortnamnselement. *Skrifter utgivna genom Ortnamnsarkivet i Uppsala. Serie B, Meddelanden, Nr 7*.
- Odelman, E. 1995. *Glossarium till medeltidslatinet i Sverige*. Vol II. Fasc. 5 Stockholm.
- Olsson, I. 1972. Snäck-namn på Gotland. *Fornvännen 1972 3-4 (s.187)*.
- Olsson, I. 1984. *Ortnamn på Gotland*. Stockholm.
- Onions, C.T. ed. 1966. *The Oxford Dictionary of English Etymology*.
- Oscarsson, B. 2007. *Orlboka : ordbok över janskan*. 3.uppl. Östersund.
- Pamp, B. 1988. Ortnamn i Sverige. *Lundastudier i nordisk språkvetenskap, Serie B Nr 2*.
- Papazoglou, F. 1988. Les villes de Macédoine à l'époque Romaine. *Bulletin de correspondance Romaine Hellenique. Supplément XVI*.
- Parthey G. et Pinder M. 1848. *Itinerarium Antonini Augusti et Hierosolymitanum*.
- Peringskiöld, J. 1719. *Sogubrot af nockorum Fornkongum i Dana oc Svía velldi*.

Stockholm.

- Persson, P. 1923. *Refsunds socken i Jämtlands län*. Östersund. Nytryck 1982.
- Persson, P. 1933. En uråldrig genomfartsväg Bottniska viken – Tröndelagen. *Heimbygdas tidskrift II. Jämten*. Östersund.
- Peterson, L. 1994. *Svenskt runordsregister*. 2. reviderade upplagan. (Runrön. 2.) Uppsala universitet, Institutionen för nordiska språk.
- Peterson, L. 2007. *Nordiskt runnamnslexikon*. Utgåva 5. Institutet för språk och folkminnen. Uppsala.
- Peetre, A. 1953. Sko klostets medeltida jordeböcker / med kommentarer utgivna av Arthur Peetre – *Skifter / utgivna av Vetenskapssocieteten i Lund*, Nr 42.
- Pirson, J. 1901. *La Langue des Inscriptions Latines de La Gaule*. Bruxelles.
- Quirini, P. 1400-tal. Reseberättelse, handskrift. I : *Den svenska fatburen*, öpn.9, 1770.
- Raupach, M. 1972. *Die Reichenauer Glossen. Teil II. Beiträge zur romanischen Philologie des Mittelalters*. München.
- RGA = *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, Hoops, J. Göttingen.
- Rhamm, K. 1905-1910. *Ethnographische Beiträge zur germanischslavischen Altertumskunde*.
- Risberg, J. och Alm, G. 2011. Landhöjning och strandförskjutning vid Långhundraleden. I *Nytt ljus över Långhundraleden*. Arbetsgruppen Långhundraleden. Lund.
- Roos, P. övers. 2005. *Om berömda män* = De viris illustribus/ Cornelius Nepos.
- Rygh, O. 1897. *Norske Gaardnavne. Del 1*. Kristiania.
- Rygh, O. 1903. *Norske Gaardnavne. Del 15*. Kristiania.
- Rygh, O. 1907. *Norske Gaardnavne. Del 6*. Kristiania.
- Sahlgren, J. 1919. Svenska ortnamn och svensk bebyggelsehistoria. *Namn och Bygd* 7, *Tidskrift för nordisk ortnamnsforskning*.
- Salenius, A.G.G. 1873. *Latinsk-Svensk Ordbok*. Stockholm.
- Sandred, K.I. 1987. An Old English poetic word in the light of some place-names. *Namn och Bygd* 75, *Tidskrift för nordisk ortnamnsforskning*.
- Sandström, Å. 2015. *Hå och hamna : ordhistoriska och ordgeografiska studier av paddlingens och roddens äldsta terminologi i Norden*. Avhandling. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi. Serie: Studier till en svensk dialektgeografisk atlas, Nr 8.
- SAOB= *Ordbok över svenska språket* utg. av Svenska Akademien. 1898 ff. Lund.
- Schück, A. 1950. Ledung och konungshamn. S.97-128. *Sjöhistorisk årsbok*. Stockholm.
- Schröder, J. H. 1848. *De visitationibus episcoporum Lincopensium olim per Gothlaniam habitis*.
- Sigfús Blöndal. 1920-1924. *Íslandsk-Dansk Ordbog*. Reykjavík.
- SOL = *Svenskt ortnamnslexikon*, red. Wahlberg, M. 2016.
- Stobæus, A. 1706. *De Scania antiqua*. Lund.

- Strid, J. P. 1999. *Kulturlandskapets språkliga dimension: ortnamnen*. Riksantikvarieämbetet.
- Strid, J. P. 2009. Försvunna sjöars land – om ortnamnen i västra slättbygden. s.47 – 101. I: *Skuggor i ett landskap. Västra Östergötlands slättbygd under järnålder och medeltid*. Red. A. Kaliff. Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska undersökningar, Skrifter nr 75.
- Strömberg, J.E. 1839. *Inventarium curiæ Tynnelsö anno MCDXLIII*. Uppsala.
- Ståhl, H. 1982. *Ortnamn i Dalarna*. Stockholm.
- Ståhl, H. 1985. *Ortnamn i Västmanland*. Stockholm.
- Ståhle, C. I. 1946. Studier över de svenska ortnamnen på –inge. *Skrifter utgivna av Kungl. Gustav Adolfs Akademien* 16. Lund.
- Svenberg, E. översättare. 1984. Adam av Bremen, 1000-t. Historien om Hamburgstiftet och dess biskopar. *Skrifter utg. av Samfundet Pro fide et christianismo*, Nr 6.
- Sveriges medeltida personnamn (SMP), Institutet för språk och folkminnen. 1974.
- Svärdström, E. 1978. *Gotlands runinskrifter*, del 2 Text. (SRI 12.) Stockholm.
- Sö = *Södermanlands runinskrifter* granskade och tolkade av Erik Brate & Elias Wessén. 1924—36. Stockholm. (SRI 3.)
- Söderwall, K.F. *Ordbok öfver Medeltidsspråket*. 1894-1918.
- Tacitus, C. Övers. Önnfors, A. 2005. *Germania*.
- U = *Upplands runinskrifter* granskade och tolkade av Elias Wessén & Sven Jansson. 1—4. 1940—58. Stockholm. (SRI 6—9.)
- Wahlberg, M. red.. 2016. *Svenskt ortnamnslexikon*. Institutet för språk- och folkminnen. Uppsala.
- Walde, A. 1954. *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*. 3. uppl.. Nybearbetning av J.B. Hofmann. Heidelberg.
- Walde, O. 1921. En svensk boksamlare från Vasatiden : Hogenskild Bielke och hans bibliotek, S. 193-267. *Särtryck ur Uppsala Universitetsbiblioteks Minnesskrift 1621- 1921*.
- Wartburg von, W. *Französisches Etymologisches Wörterbuch*. 16. Band. 1959. Basel.
- Watts, V. 2004. *The Cambridge Dictionary of English Place-Names*.
- Westerdahl, C. 1991. Före heraldiken. *Aktuellt från föreningen Marinmusei vänner i Karlskrona*, 1991. Karlskrona.
- Westlund, B. 1989. Kvinneby – en runinskrift med hittills okända gudanamn ? *Studia anthroponymica Scandinavica* 7, S.43. Uppsala.
- Westman, K-G. 1927. Kungsådran i den svenska rätten under medeltiden. *Uppsala universitets årsskrift*, Nr 1927: Program; 4.
- Wickberg, R. 2013. övers. till svenska. *Beowulf*. Ny utg.
- Wijkander, K. 1983. Kungshögar och sockenbildning. *Sörmländska handlingar* 39. Nyköping.

- Vik, T. 1978. Ås bygdebok : bygdehistorie. Utg. Av Ås kommune.
- Wiktorsson, P-A. 2011 a. Äldre Västgöotalagen – Äldre Västgöotalagen och dess bilagor: i Cod. Holm. B 59/ *Skara stiftshistoriska sällsksaps skriftserie, Nr 60 – 2 vol.*
- Wiktorsson, P-A. 2011 b. Äldre Västgöotalagens handskrift Cod. Holm. B 59. *Biblis nr 54. Kungl Bibliotekets vänförening.*
- Wohlert, I. 1964. Nogle højdbetegnelser på Fyn. *Marknavnestudier. Navnestudier. Nr. 3.* Köpenhamn.
- Wolfram, H. 1979. *Geschichte der Goten.* München.
- Zilliacus, K. 1988. ”Denotationsbyte” — ett utskick om symposiet. *Denotationsbyte i ortnamn : rapport från NORNA:s trettonde symposium i Tvärminne 1986, red. P. Slotte.*
- Zilliacus, K. 1989. Skärgårdsnamn. *Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland, 558.* Helsingfors.
- Önnefors, A. övers. 2005. Tacitus, *Germania.*

Summary

Old Scandinavian verb *bjarga* in names

By Bertil Daggfeldt

Abstract: *Berga* is a common, old, placename in Sweden. The accepted interpretation is: farm or village situated on or close to a mountain , ’ berg’ sw.. However, even linguists have expressed astonishment over the modesty of the actual namegiving heights. The author, a former naval officer, discusses the problem and proposes another solution based on broad investigations with reference to history, the changing landscape and ancient texts. Thus *Berga* would signify a place where the ancestors could find shelter and protection maybe as early as in the bronze-age. The word giving these old placenames is proposed to be the verb *bjarga*, on. ‘preserve, save, keep, protect, shelter, hide’.

Keywords: *Berga*, medieval placenames, manor, inn, *bjarga* , on., appellative, *beorg*, oe., mountain, shore displacement, polysemy, homonym, shelter, landing-place, refuge, station.

The author is a retired naval officer interested in runic inscriptions, etymology and history. He proposed an etymology for oldnorse *vikingr* (The Viking – an oarsman, Fornvännen 78 1983/2 Stockholm) cited in Archive for Nordic Philology (2005 Eldar Heide) and in Reallexikon Germanische Altertumskunde (2007 Thorsten Andersson). The author is fellow of the Royal Swedish Society of Na-

val Sciences and the Royal Swedish Academy of War Sciences.